

ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି

ଶ୍ରୀ ପରମାନନ୍ଦ ଆର୍ତ୍ତ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର

ବିଜ୍ଞପ୍ତି

‘ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି’ ପୁସ୍ତକର ପୃଷ୍ଠାରମ୍ଭ ଏକସଂଖ୍ୟାରୁ
ନ ହୋଇ ଟଙ୍ଗା ପୃଷ୍ଠାରୁ ହୋଇଯାଇଛି ।

ବିନୋଦଚନ୍ଦ୍ରନାୟକ
ସମ୍ପାଦକ

ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିଳାଲିପି

ପ୍ରିନ୍ସେସ ପାହେବ ଯେତେବେଳେ ଶିଳାଲିପି ଛପାଇ ଥିଲେ ତତ୍ତ୍ୱରୁ କେବଳ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିଟିର ଛପା ବୁକ କରାଇ ମୁଦ୍ରିତ କରିଥିବାର ମୂଳ ଲିପି-ଫଳକ ଶକ୍ତି ନ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୂଳ ଲିପି-ଫଳକର ଅଭାବ କେତେକ ପରିମାଣରେ ପୂରଣ ହେଉଅଛି ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି ଯେ କଳକତାରୁ ଷ୍ଟୁଆର୍ଟ ପାହେବ ପ୍ରଦର୍ଶ ଦୁଇଟି ଶିଳାଲେଖ-ଫଳକ ସ୍ଥଳରେ ଯେ ଦୁଇଟି ସହିତ ଆଉ ଶକ୍ତି ଏ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ଲିପିଫଳକ ଭୁବନେଶ୍ୱରକୁ ଆସି ଆଜିଯାଏ ରହିଅଛି । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଓ ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି ଦୁଇଟିକୁ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିଳାଲିପି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ କେହି କୃଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ଅବଶିଷ୍ଟ ଭଟ୍ଟ ଭବଦେବଙ୍କ ଶିଳାଲିପିଟିର ଆଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଉଅଛି ଯେ, ତାହା ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତାହା ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ଶିଳାଲିପି ବୋଲି ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ଧରି ପରିଗଣିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଭବଦେବ ଭଟ୍ଟଙ୍କ ଶିଳାଲିପି ଉପରେ ବଙ୍ଗଳା, ଇଂରାଜୀ ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆରେ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ ପୁସ୍ତିକା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବଙ୍ଗୀୟ ଲେଖକମାନେ ଭଟ୍ଟ ଭବଦେବଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳା ପଣ୍ଡିତ ଧରି ତାଙ୍କର ଶିଳାଲିପି ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା ଦେଖି ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକରୁ ଅଧିକାରୀ ବଙ୍ଗଳାଙ୍କ କାର୍ତ୍ତି ବୋଲି ନିଜ ଜାତିର ଗୌରବ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଛୁଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରିନ୍ସେସ ପାହେବ ଓ କଟକା ପାହେବ ଯେଉଁ ସମୁଦେଶ୍ୟରେ ଶୁଳିତ ହୋଇ ଭଟ୍ଟ ଭବଦେବଙ୍କ ଶିଳାଲିପିଟିକୁ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ଶିଳାଲିପି ବୋଲି ଠିକ କରି

ଭ୍ରମ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁ ଭ୍ରମ ଉପରେ ସୁଯୋଗ ନେଇ ଭ୍ରମ ଦୁର୍ଘଟକ
କରି ଇତିହାସର ସତ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନର ନକରି ତାହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ
କରିବାକୁ ଯତ୍ନବେନାହିଁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲଲି
ନଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବସୁ, ବର୍ଜି ମନ୍ଦ୍ର ଚଢ଼ୋପାଧ୍ୟାୟ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ
ଲେଖକ ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ଯାଇ ସ୍ୱଦେଶର ଇତିହାସକୁ ଏପରି
କଳ୍ପସିତ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ତଦ୍ୱାରା ଆଧୁନିକ ବଙ୍ଗଦେଶ ଓ ପ୍ରାଚୀନ
ଉତ୍କଳ ଦେଶର ଇତିହାସ ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲଲି ମିତ୍ର ଓଡ଼ିଆ
ଭାଷାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଏହା ବଙ୍ଗଭାଷା ଏକ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା
ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନର କରିବାକୁ ଯାଇ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନଥିଲେ ।

୧୮୭୮ ସାଲର ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ କଟକର ଗୋଟିଏ ସଭାରେ
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନର ଆରମ୍ଭ କରି-
ଥିଲେ, ତାହାର ପ୍ରତ୍ନବାଦ କରି ବିମସ **Beams** ମାଡ଼େବ ଏସିଆଟିକ
ମୋସାଭଟିର ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ୧୮୭୦ରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ିଥିଲେ ।
ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଶୁଣିଲେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲଲି ଯାହା କହିଥିଲେ ତହିଁରୁ ବେଶ
ବୁଝାଯାଉ ଅଛି ଯେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ସେ
ବଡ଼ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲେ ।

ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିର ଅସ୍ଥିତ ସ୍ୱୀକାର ନକରି ଭୁଞ୍ଜି ଭବ-
ଦେବଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାତା ବୋଲି ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ
ପ୍ରଶ୍ନର କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନଥିଲେ । ତଦ୍ୱଦ୍ୱୟ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରେମୀ କେତେକ
ବଙ୍ଗୀୟ ପ୍ରତ୍ନକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ହାତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ କପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଅଭିପ୍ରାୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଯତ୍ନ-
ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା ତଳେ କରାଯାଇ ଅଛି । ବର୍ଜି ମନ୍ଦ୍ର ଚଢ଼ୋପାଧ୍ୟାୟ
ବାଙ୍ଗଲର ଇତିହାସରେ ଉପାଦାନ ନାମଧେୟ ଏକ ଷଡ଼ ପ୍ରବନ୍ଧ
ଲେଖିଥିଲେ । ‘ମଣିମାଲ୍ୟ’ ନାମକ ସ୍କୁଲପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ତାହା ମୁଦ୍ରିତ
ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତହିଁରେ ଲେଖାଅଛି ‘ଏଲ ବଙ୍ଗେରଲ ଗଙ୍ଗାବନ୍ଧ
ଏକଦିନ ଉଡ଼ିଷାୟ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ଏକଦିନେ ଯେମନ ପୁରୀର ଓ

କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଯାଇଲେନି, ଅପରଦିନେ ସେଇ ରୂପ
 ତିନିଶତ ବସ୍ତ୍ରର ଧରିଯା ବଜାରୀୟ ପାଠାନଗଣଙ୍କେ ପଦେ ପଦେ ପରାଡ଼ିବ
 ଓ ଲୁଣ୍ଠିତ କରିଯାଇଲେନି । ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ତ ବଙ୍ଗାଳୀ ! ଏ ସମସ୍ତ କଥା କ
 ତୋମାଙ୍କେ ଅପରେ ମୁରଣ କରିଯା ଦିଅ ଆସିବେ ? ହୁଣ୍ଡାରେର ଗୁଳ୍ମ
 ସେ ଉଡ଼ିଯା ସେନ୍ଦ୍ୟର ଏକ ପ୍ରଶଂସା, ତାହାର ତୋମାଙ୍କେ ଉତ୍ତମ-
 ବାସୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ସେନ୍ଦ୍ୟ ।” ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ‘ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ’ରେ
 ବଙ୍ଗ ଦେଶର ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧେ ତିନୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ୧୮୮୦ ପୃଷ୍ଠା
 ଲେଖିଥିଲେ । ‘ଫଣିମାଲ୍ୟ’ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପୃଷ୍ଠାକୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧ
 ସଂକଳିତ ହୋଇ ଥିବାର ମନେ ହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗବଂଶ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଲେ ବୋଲି ତାହାର ଜ୍ଞାନ
 ଗାନ୍ଧୀ ଶତ ସହସ୍ର ସମସାମୟିକ ଲିପି ଅଛି । ଗଙ୍ଗାନାମ ସହିତ ଗଙ୍ଗ-
 ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ଜେବଳ ଏତକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ଯେ ସେମାନେ
 ଗୋଦାବରୀ ଠାରୁ ଗଙ୍ଗା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଭୂଭାଗର ସାବଧୌମ ଝିନା
 ଥିଲେ । ସେମାନେ ବରଂ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।
 ସୁଗ୍ରୀବ ନଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବସୁ ଓ ଆଉ କେତେଜଣ ଲେଖକ ସମସାମୟିକ
 ଓ କମ୍ପଦନ୍ତୀମୂଳକ କାଳ୍ପନିକ ଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି
 ଭ୍ରାନ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି । ନଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବସୁ ଭବଦେବ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ଶିଳାଲିପି
 ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦେଖି ପ୍ରଥମେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର
 ‘ବଙ୍ଗୀୟ ଜାତୀୟ ଇତିହାସ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ୨ୟ ଭାଗରେ ସେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

“ଭବଦେବ ଭଞ୍ଜ କର୍ତ୍ତୃକ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବର
 ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପଲକ୍ଷେ ବାଚସ୍ପତି ମିଶ୍ର କର୍ତ୍ତୃକ ଭବଦେବ ଭଞ୍ଜର
 କୁଳପ୍ରଶସ୍ତି ରଚିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମ ସଖନ ଆମର ଏଇ କୁଳପ୍ରଶସ୍ତିର
 ପାଠୋଦ୍ଧାର କରି ତଖନ ମନେ କରିଯାଇଲୁମ ଯେ ଏକଜନ ରାଜ
 ଦେଶର ବଙ୍ଗାଳୀ ବାହୁଣ ସୁଦୂର ଉତ୍କଳକ୍ଷେତ୍ରେ ପରାସ୍ତ ମଧ୍ୟ କରୁଥିବେ
 ଏଇ ବିଶାଳ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଲେନି ? କିନ୍ତୁ ଏଖନ ରାବଦେବଙ୍କର
 ବର୍ଣ୍ଣନା ହଇଜେ ଜାନିତେ ପାରିଲୁମ ଯେ, ମହାରାଜ ଦରିବନ୍ଧିଦେବ

ଜୈନ-ବୌଦ୍ଧ ଦିଗକେ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଏ । ସୁଦୂର ଉତ୍ତରୀୟ ଏକାମ୍ର କାନନେ ଅର୍ଥାତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶେଷେ ବହୁ ଶତ ଦେବ ଦେବୀର ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲେ । ସୁତରାଂ ତାହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ତାହାର ଏକଜନ ପ୍ରଧାନ ସତ୍ତାବ କର୍ତ୍ତୃକ ଅନନ୍ତ-ବାସୁଦେବର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହଇବେ ତାହାତେ ଆର ବିବିଧତା କି ?” ଏହାଛଡ଼ା ବିଶ୍ୱକୋଷ ୨ର୍ଥ ଭାଗରେ ୧୩୦୦ ବର୍ଗକା ସନରେ ମୁଦ୍ରିତ କୋଶାଳ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପୃଷ୍ଠାରେ ସେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି:—ଏକନାମ କୋଶାଳ ସମ୍ପ୍ରଦେବରେ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଆଛେ, ତାହାର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଅବସ୍ଥିତି ପରିଦର୍ଶନ କରିଲେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନ୍ଦିର ଓ ସାମାନ୍ୟ ବଲିୟା ବୋଧ ହୁଏ । ସଦି କୋଥାୟ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟର ଉତ୍କଳ ଉଦାହରଣ ଥାଏ—ତାହା ଏଇ ରବିକ୍ଷେତ୍ରେ । ରାଧାବେନ୍ଦ୍ର କବିଶେଖରଙ୍କ ‘ଭବଭୂମିବାଣୀ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—“ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ଷମେ ସାମବେଦ୍ୟ ଗୌତମ ବଂଶେ ପ୍ରାୟ ଅଢ଼ାଇଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ରାଧାବେନ୍ଦ୍ର କବିଶେଖର ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ତିନି ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକଦେବ ମୁଖେ ଶୁନିୟା ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସକଳ ଦେଖିୟା ସାମବେଦ୍ୟ ଗୌତମବଂଶର ସବିଶେଷ ପରିଚୟ

× × ×

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାୟ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିୟା ଗିୟାଛେନ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ବସୁ ମହାଶୟ ବଙ୍ଗଳା ସାଲ ୧୩୧୧ରେ ମୁଦ୍ରିତ କରିଥିଲେ । ରାଧାବେନ୍ଦ୍ର କବିଶେଖର ଗ୍ରନ୍ଥାରମ୍ଭରେ ହରିବର୍ମଦେବଙ୍କର ଜୟଗାନ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ କରି ନିଜ ବଂଶର କଥା ଲେଖିଥିଲେ:—

“ସ୍ୱସ୍ତି ସମସ୍ତ ନରପତିକୁଳ ଲଲିମ ପ୍ରୋଢ଼ଣ୍ଡ ଭୁଜଦଣ୍ଡ ସମସ୍ତି ତ-ବିକରଳ-କରବାଳ ଭୟପ୍ରକମ୍ପିତ-ଦକ୍ଷିଣଗଥା-ଗତାଶେଷ-ରିପୁରାଜନ୍ୟ ଜୈନବୌଦ୍ଧାଦିବିଧର୍ମ-ଶମ୍ଭସମ୍ମଦନ ଖବୀକୃତ-ସବୋଦୀପତିଗବଗୌରବ ନଗେନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଚନାଦ୍ୟନେକଦେଶ ବିଜୟ-ଲବ୍ଧୋଦ୍ଧାମ ଜୟଶ୍ରୀରେକାମ୍ରକାନନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପିତ ହରିହର ବିରଞ୍ଚି ବୈଦେହ୍ୟ ରାଧାବଲ୍ଲଣ-ହନୁମଦାଦ୍ୟଷ୍ଟୋତ୍ର-ଶତାଭ ତ ବୈଜୟନ୍ତୀ ବିଭ୍ରସିତାମନ୍ଦଗନ୍ଧପ୍ରମୁ ପ୍ରସ୍ତନପଟଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାଦିନ୍ୟକୃତ୍ତନନ୍ଦନ କାନନ ବୈଭବ ପରମାମୋଦମୟୋଦ୍ୟାନ ସମଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୁରପଥସଂପ୍ପର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର

ମନ୍ଦିର ମହାକିମ୍ବା ବିମଳକାଳିକା-କମଳାକ୍ଷୀରେଦୀବର-ଶୋଣାରବିନ୍ଦ
 ସଂଶୋଭିତ ସୁବିଶାଳ ପରାକରସଂହତଃ...ଦେଶନବାସ ନିଶିଳଶାସ୍ତ୍ରାୟ
 ନିପୁଣପରିଜ୍ଞାନଲବ୍ଧାନନ୍ୟବୈରକ୍ଷଣ୍ୟ ବାଲଭକ୍ତଭକ୍ତାଭ୍ୟୁଦୟଗର୍ଗ-
 ବାଚସ୍ପତିପ୍ରମୁଖବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ସପ୍ତସଗିବ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ-ନବଭିତ ସମ୍ୟକ୍
 ସ୍ୱପରାସ୍ତ୍ର ସର୍ବବ୍ୟାପାରେ ବାସଣସାଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରପାଦାରବିନ୍ଦ-
 ଧନ୍ୟନାର୍ଥସମୁଦ୍ୟତସ୍ତୁଜନମାସୁଚ୍ଛନ୍ଦପରଶ୍ୱରକୃତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ
 ପ୍ରଶସ୍ତବର୍ତ୍ତା ସଦନୁମତ ପ୍ରତିନୟତ ସନ୍ନୀତି ପରିସେବନ ସଂପ୍ରାପ୍ତ ପରମ-
 ଶର୍ମା ବଜ୍ରାଙ୍ଗକଳିଙ୍ଗାଦ୍ୟାଶେଷଜନପଦ ବହୁ ମତାଭୁତକର୍ମଧର୍ମାନୁ-
 ଗତାଶିଳ କର୍ମ ବିଗନ୍ତ ସନ୍ତତକାର୍ତ୍ତି ସନ୍ତତରତ୍ୟନ୍ତଦୟାଦ୍ରୁତେଜା
 ଭୁଦେବଭୁଦାନାଜ୍ଞିତା ଶେଷଧର୍ମା ଜୟତାଙ୍ଗରଂ ରଜାଧିରଜୋ ଦେବଶ୍ରୀ-
 ନରବର୍ମା ।” ଏହି କୁଳଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଐତିହାସିକ ଭିତ୍ତିସ୍ଥାନ ଓ
 ଆଧୁନିକ ତାହା ସେହି ବଙ୍ଗଦେଶର ନିରପେକ୍ଷ ଐତିହାସିକମାନେ ପ୍ରମାଣ
 କରାଇ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ୩୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର
 ଲେଖାକୁ ମନମୋହନ ଗାଙ୍ଗୁଲି ‘ତମ୍ବାପଟା’ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ
 କୁଣ୍ଠିତ ନ ହୋଇ ଲେଖିଛନ୍ତି:—

“We learn from a copper plate inscription composed by Raghabendra Kavi Sekhara that Hari Varma Deva was a king of Bengal, and the seat of his government was Vikramapura, (Orissa and her remains p. 379)

“On going through the inscription of, Raghabendra Kavi Sekhara referred to on page 379 I am convinced that the palace with the temple of Ramesvara was built by Hari varma Deva, the king of Bengal in the beginning of the eleventh century A. D. We learn from the inscription that. Harivarma Deva built 108 temples of Hara, Hari,

Rama Sita, Lakshmana and Hanumana in Ekamra Kanana and laid out flower gardens, etc The site, now in a ruinous state, was occupied by his gardens and garden houses. The temples of Sita, Lakshmana and Hanumana still cluster round the temples of Ramesvara."

ରାମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ୧୦୮ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଦେବ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱ ଉଚ୍ଚ ଉପଦେବ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିର କରିଥିଲେ ବୋଲି ଯେବେ ଧରାଯାଏ, ତେବେ ରାଜାଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅପେକ୍ଷା ସତ୍ତ୍ୱଙ୍କର ମନ୍ଦିରର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ କପରି ଏତେ ତପାତ୍ ହେଲା ତାହା ବୁଝିବା ବଡ଼ କଠିନ ।

ଗାଙ୍ଗୁଲି ମହାଶୟ ରେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ "The temple of Ramesvara is of no special interest or importance from architectural point of view."

ପ୍ରିନସେପ ଓ କଟୋ ସାହେବମାନେ ସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାଲି ଯାଇ ଭ୍ରମବଶତଃ ଉପଦେବ ଉଚ୍ଚଙ୍କର ଶିଳାଲିପିଟିକୁ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ଶିଳାଲିପି ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ବିଷୟ ଶେଷରେ କରିଥିଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିଶ୍ର ତହିଁରେ ପାଣି ଢାଳି ବଢ଼ାଇଲେ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବସୁ ତହିଁରେ ଫୁଲ ଫୁଟାଇଲେ ଓ ଶେଷରେ ମନମୋହନ ଗାଙ୍ଗୁଲି ଫଳ ଝୁଲାଇଲେ । ଅବାନ୍ତର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଲେଖୁଅଛୁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ୧୯୨୭ରେ ମୁରଞ୍ଜିମସ ତନ୍ମାପାଟି ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ଅନୁମନ୍ତାନ ସମିତିର ପତ୍ରିକାରେ ଛପାଇ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଫଳକର ଡ୍ରଷ୍ଟ ଧାଡ଼ିରେ 'ଅସୁର ବଂଶେଷୟେ' ପାଠରେ 'ଅସୁର ବଜାନୁୟେ' ପଢ଼ିଥିଲେ । ୧୯୨୫ 'Orissa in the making' ପୁସ୍ତକର ପୃ ୧୭୩, ୫ରେ 'କୋଶଳ ଓ ହିକଳଙ୍କ ସହିତ ବଙ୍ଗର ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟ ଅବତାରଣା କରି ଓଡ଼ିଶାର କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜା ଯଯାତିକୁ

ବଙ୍ଗାଳି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କଲେ—କେଶବୀ ନାମାମାନେ **Makers of Orissa** ହୋଇ ଥିବାରୁ ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ମଧ୍ୟ Makers of Orissa ହୋଇଗଲେ ।

ଷ୍ଟୁଆର୍ଟ ସମ୍ରାଟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲିପି ବିଲ୍‌ବର ରାଏଲ ଏସିଆଟିକ ସୋସାଇଟିରେ ଥିବାର କଥା ପୂର୍ବେ ବୋଲିଯାଇ ଅଛି । ଏହି ଶିଳାଲିପିଟିକୁ “**Bhubaneswar inscription in the Royal Asiatic Society** ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣେଟ ପାହେବ (Dr. L. D. Burner) ଏସିଗ୍ରାଫିଆ ଇଣ୍ଡିକା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ୩ ଭାଗରେ ୧୯୧୫-୧୬ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିଲେ । ଏହାର ଲମ୍ବ ୩ଫୁଟ ୧୯ ଇଞ୍ଚ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ୧ଫୁଟ ୮୯ ଇଞ୍ଚ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କିଛି ଲିଖିତ କାଗଜପତ୍ର ନାହିଁ ଯହିଁରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିଲା । ସେଠାର କାଗଜ ପତ୍ରରୁ କେବଳ ଏତିକି ଜଣାଯାଏ ଯେ ଲେଖିଲେ ଷ୍ଟୁଆର୍ଟଙ୍କ ସମ୍ରାଟ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ଶିଳାଲିପିର ପାଠରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ କୌଣସି ଏକ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିରରେ ଥିଲା । ଏଣୁ ବର୍ଣ୍ଣେଟ ପାହେବ ଏହାକୁ ‘ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି’ ବୋଲି ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରଟି ଏକମାତ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଉକ୍ତ ଉପଦେବଙ୍କର ଶିଳାଲିପି ସ୍ଥାନ ପାଇ ଥିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟନରେ ଥିଲା । ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରତି କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ୁ ନଥିଲା ଏପରିକି ୧୯୨୯ରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନନ୍ଦଗୋପାଳ ମଜୁମଦାର (ଯେ କି ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଲାଭିଥିବା ବେଳେ ଦୁର୍ଘଟମାନଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥିଲେ) **Inscription of Bengal** ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପୂର୍ବ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି:—**This inscription was Originally fixed on the temple of Ananta-Vasudeva at Bhubaneswar in puri District of Orissa.**

ଲକ୍ଷ୍ୟନରେ ଥିବା ଲେଖକ ଶିଳାଲିପି ଓ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା ଉକ୍ତଉପଦେବଙ୍କ ଶିଳାଲିପି ଉଭୟର

ଆନ୍ଧ୍ରମୁଖୀ ପ୍ରମାଣ ପୁଞ୍ଜୀରୁପୁଞ୍ଜ ରୂପେ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖକ ଅନ୍ୟତ୍ର ସ୍ଥିର କରି ଅଛି ଯେ ଭବଦେବ ଭଟ୍ଟଙ୍କର ଶିଳାଲିପିଟି କଦାପି ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ମଳରୁ ନଥିଲା । ୧୯୩୯ରେ କଲିକତାର “ଭାରତୀୟ-ଇତିହାସ-କଂଗ୍ରେସ”ର ୨ୟ ଅଧିବେଶନରେ ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରି ପ୍ରମାଣିତ କରିଅଛି ଯେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରକୃତରେ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଥିଲା ।

ଇଣ୍ଡିଆନ ହିଷ୍ଟୋରିକେଲ କ୍ୱାର୍ଟର୍ଲି (Indian Historical quarterly) ପତ୍ରିକାର ଦ୍ୱାବିଂଶ ଶ୍ରାବଣ ୧୩୪-୩୫ ପୃଷ୍ଠାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଘନେଶଚନ୍ଦ୍ର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଖ୍ରୀ: ୧୭୯୧-୯୫ ମଧ୍ୟରେ ଭଟ୍ଟ ଭବଦେବଙ୍କର ଶିଳାଲିପିଟି ଡାକାଠାରେ ପଠିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେ ଅନୁମାନ କରନ୍ତି ଯେ ଭବଦେବଙ୍କ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିରଟି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବିହମପୁରଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଯେତାେବନ ନାମକ ଡାକା ଜିଲ୍ଲାର କଲିକ୍ତର ସେହି ଲିପି ଫଳକଟିକୁ ବିହମପୁର ଅଞ୍ଚଳରୁ ଡାକାକୁ ଅଣାଇ ନବଦ୍ୱୀପର ଏକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପାଠୋଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ଲେଖକ ୧୯୩୯ରେ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଏହି ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ସ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା । ୧୯୩୭ରେ ଜେମସ ଓ କଟୋ ସାହେବଙ୍କକୃତ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ପରେ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସରେ ଯତ୍ୟାତ୍ର ଜୟ ଘୋଷିତ ହେଲା ।

୧ । ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକୃତ ଶିଳାଲିପି ପାଠ—

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକୃତ ଶିଳାଲିପିରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ମୁଦ୍ରାଟ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କର କନ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରକାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଅଛି । ଏପିଗ୍ରାଫିଆ ଇଣ୍ଡିକାର ପାଠକମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଯାଧାରଣ ପାଠକ କେହି ତାହା ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି କହିଲେ ଚଳେ । ଲେଖକ ଦଲ୍ଲତରେ ଥିଲାବେଳେ ମୂଳ ଶିଳାଲିପିର ଲେଖା ସହିତ ଡାକ୍ତର କାର୍ତ୍ତେୟଙ୍କ ପାଠ ମିଳାଇଥିଲା । ପରେ ଶିଳାଲିପିର ପଟୋଗ୍ରାଫ ଅଣାଇ

ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ ଶୁଦ୍ଧ ପାଠୋଦ୍ଧାର କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛୁ । ଏହାର ପାଠୋଦ୍ଧାର ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ଓ ବାରିପଦା ହାଇସ୍କୁଲର ଭୂତପୂର୍ବ ହେଡ଼ପଣ୍ଡିତ ପଣ୍ଡିତ ଭଗବାନ ପଣ୍ଡାଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ କୃତଜ୍ଞ । ଶିଳା-ଲିପିଟିରେ ୨୩ଟି ସ୍ୱସ୍ତୁତ ଶ୍ଳୋକ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକର ରଚୟିତା କିଏ ଉପାପତି । ମେ ଶିବ-ଉପାସକ ଥିଲେ ବୋଲି ଏତିକି ମାତ୍ର ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଶିଳାଲିପିଟି ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଏକାମାତ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକାରଣୀ ଗଙ୍ଗବଂଶଜା ଚନ୍ଦ୍ରକା ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରଣୟବିଶେଷ । ଚନ୍ଦ୍ରକା ଦେବୀ ମର୍ତ୍ତିବିଶିଷ୍ଟ ‘ବଳକୃଷ୍ଣ ପୁରାଣ’ଙ୍କ ନିର୍ମିତ ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ୧୨୦୦ ଶକାବ୍ଦରେ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକା ଦେବୀ ହେନ୍ଦ୍ରପୂର୍ବଶକ୍ତି ପରମର୍ଥୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାପାଙ୍କର ନାମ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଚନ୍ଦ୍ରକା ଦେବୀଙ୍କର ଗୁଣାବଳି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ବିଂଶ ଶ୍ଳୋକରେ ପରମର୍ଥୀ ଦେବୀଙ୍କର ଶରୀରର ତଥା ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇବାର କଥାଅଛି । ସମରପ୍ରୟାସୀ ଶର ନରସିଂହ ଦେବ (୧୨)ଙ୍କର ଖସ୍ତାମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗୁଲି ଯିବାରୁ ପରମର୍ଥୀ ଦେବୀ ତାହା ସହ ନପାରି ସ୍ୱର୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଲାଗି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି କବି ବର୍ଣ୍ଣନା ଛଳରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବାସ କଥା କହି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ପରମର୍ଥୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ ଇତିହାସ ଲେଖକ ମିନହାଜ ‘ତବାକିତ୍-ଇ-ନସିର’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରଞ୍ଜନାମାତା ‘ସାବନର’ ବୋଲି ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦିତ ‘ତବାକିତ୍ ଇ-ନସିର’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯାହା ଲେଖାଅଛି ତାହା ତଳେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା:—

The leader of the forces of Jajnapur was a person, by name Sabantar the son in law of Rai, who during the time of Izzuddin Tughrili Tughan Khan had advanced to the bank of river Lakhnavati and having shown the greatest audacity

had driven the Musalmmman forces as far as the gate (of. the city) of Lakhanvati (PP 762-63) In the year H. 642 (A. D. 1245) the infidels of Jaj-nagar appeared before the gate of Lakhanavati (P 665)

ସମ୍ବିତ ଶତାବ୍ଦୀର ‘ସାମନ୍ତରାୟ’ ଶବ୍ଦଟି ‘ସାବନ୍ତର’ ରୂପେ ଫାରସୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା ପରି ଜଣାଯାଏ । ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ (୨ୟ) ୧୨୧୧--୩୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ନରସିଂହ ଦେବ (୧ମ) ଖ୍ରୀ: ୧୨୩୮—୭୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀରାମଦେବ (୧ମ) ଖ୍ରୀ: ୧୨୭୪—୭୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ତତ୍ପରେ ନରସିଂହ ଦେବ (୨ୟ) ଖ୍ରୀ: ୧୨୭୮—୧୩୦୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ୧୪ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କ୍ରମାନ୍ୱୟ (୧ମ)ଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଶକାବ୍ଦ ୧୨୦୦ (ଖ୍ରୀ ୧୨୭୮)ରେ ଅନନ୍ତ ବାମୁଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଯଦି ଧରାଯାଏ ଯେ, ପରମର୍ଦ୍ଦୀ ଦେବ ଖ୍ରୀ: ୧୨୪୫ରେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ହୋଇଥିଲେ ତେବେ ତାଙ୍କର ମହାଧର୍ମଣୀ ତତ୍ତ୍ୱକାଦେବୀ ଦୀର୍ଘକାଳ ବୈଧବ୍ୟ ଜୀବନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପୂଜା ଓ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ କଟାଇଥିଲେ ।

ଏହି ପ୍ରଗତିରେ ଉତ୍କଳ ଦେଶର କଥା ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଉତ୍କଳ ଦେଶସ୍ଥିତ ଏକାମ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାରାଜପୁରୀ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ଦିର ଶୋଭା ପାଉ ଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅଛି । ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ଦିରଟି ନିଶ୍ଚୟ ଲଙ୍କାଗଜ ମନ୍ଦିର ଅଟେ । ତତ୍ପରେ ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗଜବଞ୍ଚା ବା ଗଜସିଂହ ନଦୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି । କବି ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ଯେ ଗଜବଞ୍ଚାର ଜଳ ଏବେ ଭଲ ଯେ ଦେବତାମାନେ ତାହା ପାଇବାକୁ ଲୋଭ କରନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶୁଭବିମଣ୍ଡିତ ନଦୀ ସ୍ୱୟଂ କୃତଦାୟା ଶ୍ରେଷ୍ଠଗଙ୍ଗାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜରାଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ମନେ ହେଉଛି ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟରେ କୌଣସି ପ୍ରବାହିତା ନଦୀ ନ ଥିବାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗଙ୍ଗା ନାଳ ଖୋଳାଇ ଏହି ନଦୀଟି ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟରେ ବୁଝାଇ

ଥିଲା । ଭୁବନେଶ୍ୱରର ସୁବିଖ୍ୟାତ ବିନ୍ଦୁସାଗର କଥା ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଗତିର ଏକାଦଶ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ମନେ ହେଉଅଛି ଯେ ଖ୍ରୀ: ୧୨୩୮ ପୂର୍ବେ ବିନ୍ଦୁସାଗରଟି ଶରତରେ ଗୋଟିଏ ଶୀର୍ଷ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲା ।

୧୪ଶ ଶ୍ଳୋକରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣକାଳ ‘ବ୍ୟୋମବିପ୍ଳବ’ ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ରସନା ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରମାଣେ’ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ‘ଅଜ୍ଞାନାଂ ବାମତୋ ଗତିଃ’ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଚନ୍ଦ୍ର (୧) ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ରସନା (୨) ବିପ୍ଳବ (୩ ବ୍ୟୋମ) ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୨୦୦ ଶତାବ୍ଦି ଦିଆ ଯାଇଛି । ଏହି ସମୟରେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥଦେବ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ।

ଶିଳାଲିପି ପ୍ରଗତିର ଶ୍ଳୋକାବଳି

(ଧା ୧) ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତଜନ୍ମରସୁସମ୍ପଦୁପସ୍ୟମାନ-

ଲୁଲିଲସେନ୍ଦ୍ରନୟନାଞ୍ଜଳିଶାସନନା ।

ଭୂଷାବିଳାସଚରିତାନି ଜୟନ୍ତି ଶମ୍ଭୋ-

ନୈଷାମୃତାନି ସ୍ୱରସଜୟରାଜନାନାଂ । ୧ ।

ସାରଃ ସମ୍ରାଟ୍ ସମର ଦଳିତାଗୁଡ଼ିରାଜ୍ୟ ବନ-ସେବା

(ଧା ୨) ନୌଜେରକୃତବନ୍ଧୁସା ଦେବତାରାଧନଂ ପଃ ।

ଆବଶାବାନ୍ତାଦମରସରିତଂ ଯାବଦେକୋଭୁବୋଽଭୁଦ୍,

ଭୋକ୍ତା ସୋଽନ୍ତେରସୁ ମଧ୍ୟତତସ୍ତ କାମୁକଶ୍ଳୋଡ଼ଗଜଃ । ୨ ।

ଯଦ୍ବଂଶେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ପଟ୍ଟଜବ ସୁଭଟୋଽନଙ୍ଗସ୍ୟମଃ ପ୍ରସାବ-
ପ୍ରସୂପ୍ତାଗୁଡ଼ି ରାଜକୁମାରବଂଶଜନୋ (ଧା ୩) ଦ୍ରାବିଡ଼ ଗମ୍ଭୀରସାରଃ । ଆଗାଦାଶା
ବିମ୍ବାରରାଧିକାରକର ପ୍ରାଦୁରବୋରୁଗବଃ, ସୋଽନ୍ତେ ସ୍ୱନ୍ତୋପସର୍ପ-
ଜ୍ଜବମପି ସବନଂ ସଙ୍ଗରେ ସଞ୍ଜିହାର । ୩ ।

ଶେଷଃ ସ୍ତ୍ରୀପୁଣିରସହସ୍ର ବଳସନ୍ଧାଶିକ୍ୟ ମାଳ ଜ୍ଞାନାଦ୍
ଧତ୍ୱେଜଃ କଶିକାଭିରେଷବିଧୁରୋ ମଜ୍ଜୁର୍ଧନ (ଧା ୪) ଶତ୍ରୁମଣାଃ ।

ପାତାଳମୁଖି କିନ୍ତୁ ପଳରବଟା ଝଙ୍କାରିନାସାନିଲେ

ରୁଦାତା ଗଜନେ ରବିଶ୍ରୀ ରମସାବୁ-ଜାନପଣ୍ଡାପୁତେ । ୪ ।

ତସ୍ମାଦ୍ ଭୁପତିଭୁଜନାକହ ଲାଜନି ସୁଦୟା ।

ଚନ୍ଦ୍ରନାମୁକା-ପାରେଃ ସୁପୟନ୍ତୀ ଜଗନ୍ନନଃ । ୫ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ଥଦେବ (ଧା୫) ନାରବିନ୍ଦବସନ୍ତେନେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁତ୍ୟବ୍ଜନାମ

ମୁଖ୍ୟେନ୍ଦ୍ରବରନେଷଲେନାଳୟା କୃଷ୍ଣେନ ତୁଷ୍ଟାବତୀ ।

କିନ୍ତୁଲକ୍ଷ୍ୟ ତଦଙ୍ଗଳାନି ମୁଦିତା ଚିତ୍ତେନ ଧତ୍ତେ ସୁର-

ନେଷା-ଶେଷ ଜଗଦ୍‌ବଲ୍ଲେକନ ବଶୀକାରୀୟା କାରୟୁତେ । ୬ ।

ନୈଦୟ ବଂଶାବତଂସଃ ପରମର୍ଦ୍ଦୀ (ଧା୬) ସହଜସାରତା ରୁ ପଃ

ତାସପତିମତିଶେତେ ପତିରସ୍ୟଃ ସମରପାଶୁଣଃ । ୭ ।

ଅସ୍ତ୍ୟୁକ୍ତଲୋପୁଂ ବିଷୟୋ ଯସ୍ତେ ତେ ତସ୍ମିନ୍‌ବୟଃ ।

ପଞ୍ଚପଞ୍ଚେଷୁ ସୁଦୃଢ଼ୋ ଭାନ୍ତି ପଞ୍ଚମନୋରଥଃ । ୮ ।

ତସ୍ତେ ଚ କ୍ଷେଷମେକାମୁମାମ୍ରାସମ ଶତାନ୍ତ୍ରୀ (ଧା୭) ତଂ ।

ଏକଦେବକୁଳଂ ଦେବକୁଳେଶ୍ଵକୁଳମଭୂତଂ । ୯ ।

ମୟସ୍ତେ ଗିରିଜାପତିର୍ବସତି ଗରୁଡ଼ିନିମିଷା ନିଧାୟ ନିକଟେ ଧନି

ମମରସାର୍ଥସାର୍ଥପ୍ରପାଂ । ଯଦନ୍ୟୁ କୃପାଭାବନ୍ୟଧତ କୃତ୍ରିବାସଃ ଶ୍ରିୟଂ

ମହେନ୍ଦ୍ରପଦକିରଣଂ ସୁଭିଚ୍ଛ ରୋଡ଼ଗଙ୍ଗେ ଧା୮) ନ ତାଂ । ୧୦ ।

ଯସୁନ୍ ବିନ୍ଦୁସରଃ ସରସ୍ଵତୀପଦ୍ମନ୍ ଦୃକ୍‌ପେୟୁପାଥଃ ପତତ୍

ପାଦୁଶାନ୍ତ୍ରହରଂ ସୁଧାଜନଥ ନିଃସ୍ୟନ୍ଦଦ୍‌ବୟଃ ଶାମ୍ଭବଂ । ଯଦ୍ ବିନ୍ଦୋରପି

ନାନୁସାନ୍ତ୍ର ପଦଗଂ ଶୀର୍ଣ୍ଣାନି ତାନି ସ୍ତ ଟଂ, ଭୂତାନୁଗ୍ରହନିର୍ମିତଂ ପୁରଜିତା

ଲେକେକଶୋକାପଦଂ । ୧୧ ।

ପଶ୍ୟ (ଧା୯) ନଃ ପୁରମାନବୃଦ୍ଧକମଠୀପୃଷ୍ଠଲସ୍ଥାୟୁକ-

ପ୍ରେତସଦ୍‌ବାନରକାମିମାଭିରକଳି କ୍ଷୀଢ଼ୋଡ଼ ପ ପ୍ରାପିତା । ମଗ୍ନାୟାମନୁ-

ମଜ୍ଜିତାଭିହତତ୍ତ୍ଵାପେୟ ପାରିପ୍ଳବାତ୍ ଉତ୍ସୁକ୍ୟାଭିମୁଖଂ

ପ୍ରଜ୍ଞାରତରଲୋ ଲେକଃ ସମୁଦ୍‌ଭାମ୍ୟତେ । ୧୨ ।

(ଧା୧୦) ତତ୍ତ୍ଵୀର୍ଥ ମଣ୍ଡନସ୍ୟାସ୍ୟ ତୀରେ ନାନାବିମାଦନେ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀବଳାବାସବାସିତେ ନନ୍ଦନାପୁତେ । ୧୩ ।

ଅନ୍ଧ ବ୍ୟୋମ ବିସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ-ପ୍ରଶାନ୍ତ ରସନାଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରମାଣେ ମିତା
ଚାତାସୁଷିତଭୁକ୍ତକାବ୍ୟସମାସ୍ତାବାସ୍ୟ ସାମିନାଂ । ଭୁବେ ଶ୍ରୀନରସିଂହ-
ଦେବ ଚ'ଧା୧୧)ନୟେ ଭ୍ରମୋ ରତଂ ଶାସତ, ପ୍ରାସାଦଂସ୍ଥି ରମାରସାନ୍
ବଦଧ୍ୟେ ସେୟଂ ହରେ ଭୀମଭୂଃ । ୧୪ ।

ପ୍ରସାଦମୁର୍ତ୍ତିଶିଖରସ୍ଥିରହେମକୁମ୍ଭଦମୋଳ ଦର୍ଶିତ ଜଗଜ୍ଜନ-
କୋଷଭାଣ୍ଡମ । ବ୍ରହ୍ମସ୍ଵରୂପମନୁରୂପମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟାବଶୋ ମହାଶୃଙ୍ଗଶୟ୍ୟା
(ଧା୧୨) ହରେସ୍ତମେତୋ । ୧୫ ।

ଅୟମତଶୟିତୁଂ ମୃଗାଜଡ଼ାମଣି ମୁରଶକୃତ ହେଲ ମୌଳିଭାବଃ
ଅପିତୁ ଦିନଧରଂ ଜହାସ ଦେବଦ୍ରୟମୟମଣ୍ଡନଗର୍ଭଗହ୍ନରଣ୍ଡଃ । ୧୬ ।

ତସ୍ୟେତୟା ବିରଚିତସ୍ୟରସାତ୍ ପ୍ରଶସ୍ତିଂ, ଶ୍ରୀମାନୁମା (ଧା୧୩)
ପତି କବିସ୍ଥିପୁରରବାସଃ । ତତ୍ତତ୍ ସମଗ୍ରଗୁଣ ସମ୍ପଦମୀ ତତାନ, ସମ୍ୟକ୍
ସୁବର୍ଣ୍ଣରୁଚିରମଚର ପତାକାଂ । ୧୭ ।

ମୁଖଂ ଚନ୍ଦ୍ରମିବେତସ୍ୟା ବିଲୋକ୍ୟ ଦୁହ୍ନଭୂଃ କଳ । ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବା
ମୁବାଚେନଂ ନାମ୍ନା ଭ୍ରମମନ୍ତ୍ରାପତଃ । ୧୮ ।

ଗୀତାଞ୍ଜାଳୟ (ଧା୧୪) ତାଳ-ନର୍ତ୍ତନକଳା-କୌଶଲ୍ୟ ଲାଳାଳୟା
ବାଲ୍ୟାଦବ୍ୟତଉକ୍ରାନ୍ତବିଚିତବର୍ଣ୍ଣନୁପସ୍ଥିୟେ । ପିତା ହୈହୟବଂଶଜାୟ
ଶୁଚୟେ ଚନ୍ଦ୍ରାୟ ଧା ଚନ୍ଦ୍ରକା, ପୁତ୍ରୀୟାମ୍ବରମର୍ଦ୍ଦିନାମ ଭଜତେ କ୍ଷତ୍ରୟ
ରହାନ୍ତା । ୧୯ ।

ମହୀଡ଼ାମନୟ ବି (ଧା୧୫) ଧାୟ ବିବିଧା ରାଗାନୁବନ୍ଧୋସ୍ତବାଂ
ପଦ୍ୟା ଶର ନୃସିଂହଦେବ ନୃପତେର୍ଦ୍ଦ୍ୟଷାନ୍ ରଣେ ରଜ୍ୟତଃ । ବିଶ୍ଵତାନ
ସୁରଲୋକଗାନପି ରୁଷା ଜେତୁଂ ସ୍ଵୟଂ ସ୍ଵର୍ଯ୍ୟଘୋ ମନେଃସଂଘୋ ପରମର୍ଦ୍ଦି-
ଦେବ ସୁଭଟଃ କୀର୍ତ୍ତିଂ ସମୁଲ୍ଲାସୟନ୍ । ୨୦ ।

ଏକାମାହୁସୁବେଦ (ଧା ୧୬) ତେ ସୁମହସି ଶ୍ରୀକୃତ୍ତିବାସଃ ପ୍ରିୟେ
କ୍ଷେଷେ ପୁଣ୍ୟବଳେ ଶ୍ରୀତାମୃତଫାଳେ ସର୍ବର୍ଥଂ ପୁଷ୍ପୋଲ୍ଲୁଲେ । ପ୍ରାସାଦଂ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମସ୍ୟ ସବଳଂସୌଷାପଦଂ ବୈଷ୍ଣବଂ ଗନ୍ତଂ ମଙ୍ଗଳପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ-
ଶିରସ ଶୁଭାଶ୍ରିତାଚୀକରତ୍ । ୨୧ ।

ପାଦାତ୍ ଶିଶେବଧି ଜ (ଧା ୧୭) ଗତ୍ କମମାୟ ରୂପଂ ମୂର୍ତ୍ତିସ୍ତଃ
କେଶବମସୌ ଶୁଭକର୍ମଭଜନ୍ । ସତତସଙ୍ଗତମତିପ୍ରସର ପ୍ରସାଦଂ
ପ୍ରାପାଦମେତମସମଂ ସୁମିବ ବ୍ୟଧତି । ୨୨ ।

ମୁକୁଟାଦ୍ୟେରଲଙ୍କାଂରେଃ ଶକ୍ତ୍ୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ମୁଦାନୁତା
ବଳକୃଷ୍ଣସୁଭଦ୍ରାଃ ଶ୍ରେୟସେଽସାବଭୂଷୟତ୍ । ୨୩ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ପ୍ରଣୟିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଶ, ଏକାମ୍ରକ୍ଷେପ ବିନ୍ଦୁ-
ସାଗର ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ଗଙ୍ଗାନୃପତି ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ, ଅନଙ୍ଗଭୀମ, ନରସିଂହ,
ଭାନୁଦେବଙ୍କର କଥା ଲିଖିତ ଅଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଅନନ୍ତ
ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା ଦେବତା ‘ବଳକୃଷ୍ଣସୁଭଦ୍ରା’ଙ୍କର ନାମଅଛି ।
ଅଦ୍ୟାପି ପଣ୍ଡାମାନେ ପୂଜାକଲ ବେଳେ ନମ୍ନୋକ୍ତ ଧ୍ୟାନ ପଢ଼ନ୍ତି:—

୧ । ଅନନ୍ତଙ୍କର ଧ୍ୟାନ:—

ଦୋର୍ଦ୍ଦ୍ୱଂ ଶୋଭିତଲ୍ଲଙ୍ଗଳଂ ସମୁଷଳଂ କାଦମ୍ବଶରଞ୍ଚଳଂ ।
ରହେ ରଚିତକୃଷ୍ଣଳଂ ଭୁଜବଳେରାହାନ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳଂ ॥ ବଜ୍ରାଭଂ ଗୁରୁଗୁରୁ
ଗଣ୍ଡସୁଗଳଂ ନାଗେନ୍ଦ୍ର ଚଢ଼ୋଜ୍ଜ୍ୱଳଂ । ସଂଗ୍ରାମେ ଚପଳଂ ଶଶାଙ୍କଧବଳଂ
ଶ୍ରୀକାମପାଳଂଭଜେ ॥

୨ । ବାସୁଦେବଙ୍କର ଧ୍ୟାନ:—

କାଳାଗ୍ରଞ୍ଜନପୃଷ୍ଠସୁନ୍ଦରମୁଖଂ ପଦ୍ମାଭିଳାଷସ୍ମିନ୍ନଂ ।
ଶଙ୍ଖାଦ୍ୟାମରବନ୍ଧନଂ ପଦସୁଗଂ ଶଙ୍ଖାର୍ତ୍ତବାହୁଦୟଂ ॥
ଆନନ୍ଦାପ୍ତ ତବାରଧଂ ପ୍ରଭଜତାଂ ମୁଖ୍ୟୋକତ୍ତେରୁଂ ବିଭୁଂ ।
ସାମାନ୍ତର୍ଯ୍ୟବତାରଣଂ ସିଂହଜତାଂ ନାଥଂ ଭଜେ କେଶବଂ ॥

୩ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ:—

ନାନାଭୂଷଣଭୂଷିତାଂ ସୁମନସାମାନନ୍ଦକଲ୍ଲୋଳିନୀଂ ।
ଫଲ୍ଲେନ୍ଦ୍ରୀବରମାଳଲୋଳନୟନାଂ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣାଭୁଜାଂ ॥
ସର୍ବାଶ୍ୱସ୍ଥପାଳପ୍ରଦାନନିରତାଂ ସୈଲେକ୍ୟସନ୍ନୋଦ୍ଦିନୀଂ ।
ଦେବେଶୀଂ ଭବଦୁଃଖଦାହ-ଶମନୀଂ ଦେବୀଂ ସୁଭଦ୍ରାଂ ଭଜେ ॥

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ଏହି “ପୋଥି ବାଲଗଣ, ବାଡ଼ି ବାଲଗଣ ସହିତ ସମାନ ଅଛି କିନା ? ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଚନ୍ଦନାଟି ମୂର୍ତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ତଳେ ଦିଆଯାଇ ଅଛି । ଏଥିରୁ ପାଠକମାନେ ବୁଝିବେ ଯେ, ଶିଳାଲପିର ପ୍ରଶସ୍ତି, ପଣ୍ଡାର ପୁରୁଷାନୁମତି ଧ୍ୟାନ ଓ ମନ୍ଦିରମଧ୍ୟସ୍ଥ ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ କଥାର ଗୋଟିଏ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି ।

୧ । ଅନନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି:— ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୫୫ ଇଞ୍ଚ ଓ ଓସାର ୧୮ ଇଞ୍ଚ । ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ଦୁଇଟି ଭୁଜ ଓ ଶିର ଉପରେ ମୟୂଫଣାବଶିଷ୍ଟ ସର୍ପ ଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଭୁଜରେ ହଳ ଓ ବାମ ଭୁଜରେ ଖେଳ ଗୋସ୍ତ ପାଉଅଛି । ହଳଟି ଗର୍ଜି ଯାଇ ଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତିର ଠିଆ ହେବା ଭଙ୍ଗୀ ଏପରି ଯେ ସେଥିରେ ଆଖି ଦୁଇଟି ସଲଖ ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । ଶିରୋଭୂଷଣ ବଡ଼ ଅସ୍ତ୍ରସ୍ଥ ଦେଖାଯାଉ ଅଛି । ଉତ୍ତରାଣଟି ବାମ ସ୍ତନଦେଶରୁ ଲମ୍ବମାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ଓ ଡାହାଣ ଆଖି ପାଖରେ ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡି ପଡ଼ିଅଛି । ମନ୍ଦିର ଭିତରର ମୂର୍ତ୍ତିଟି ପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଭାଟରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ମନ୍ଦିରର ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସିଂହାସନର ଶେଷ ଭାଗରେ ଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ପଶ୍ଚିମକୁ ମୁଖ କରି ବସାଇ ଦିଆ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଅନନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍ଥାନ ଗର୍ଭ ଗୃହର ଉତ୍ତର କାନ୍ଥ ଆଡ଼କୁ ଅଛି ।

୨ । ସୁଭଦ୍ରା ମୂର୍ତ୍ତି:—

ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୪୦ ଇଞ୍ଚ ଓ ଓସାର ୧୭ ଇଞ୍ଚ ପ୍ରସ୍ଥରେ ଏକ ମନ୍ଦିରର ଚନ୍ଦ୍ର ଶୋଭିତ ଅଛି ଓ ଶିରର ଉପର ଭାଗରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ପଦ୍ମ ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ସିଂହାସନ ଉପରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମ ପୀଠରେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଠିଆ ହୋଇଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତିର ପାଦୁକା ଦୁଇଟି ଗର୍ଜି ଯାଇଅଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟତୀତ ବନମାଳା ମଧ୍ୟ ଲମ୍ବିତ ଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତିର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇଜଣ ପରିବ୍ରାଜକ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଅନନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିର ବାମରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି ।

୩ । ବାସୁଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି :-

ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୫୮ ଇଞ୍ଚ ଓ ଓସାର ୧୮ ଇଞ୍ଚ, ମୂର୍ତ୍ତିର ମୁଣ୍ଡ ପଛରେ ବୃହଦ୍ଦଳର ପ୍ରତ୍ନ ଅଛି । ଶିରରେ ମୁକୁଟ ଅଛି ଓ ଦେହରେ ପଇତା ଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତିର ଗୁଣ୍ଠେଟି ଭୁଜ ଅଛି । ଉପର-ବାମ ଭୁଜରେ ଶଙ୍ଖ ଓ ତଳ ବାମ ଭୁଜରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ଉପର-ଦକ୍ଷିଣ ଭୁଜରେ ଗଦା ଓ ତଳ-ଦକ୍ଷିଣ ଭୁଜରେ ପଦ୍ମ ଅଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟତୀତ ବନମାଳା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ପଣ୍ଡାମାନେ କୌଣସି ଭକ୍ତ ପ୍ରଦତ୍ତ ଦୁଇଟି ରୂପାର ଆଖି ଯୋଡ଼ି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ବିନ୍ଦୁସରୋବର ଘାଟରେ ଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତି ତିନୋଟିସାକ ଗୋଟିଏ ପାଦ-ପୀଠରେ ଠିଆ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ପାଦପୀଠଟି ମନ୍ଦିର ଦେହରେ ଗାନ୍ଧୁଣୀ ହୋଇଅଛି । ଗର୍ଭ ଗୃହର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ମନ୍ତ୍ରୀ, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସୁଦର୍ଶନ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ସୁଦର୍ଶନ ଖଣ୍ଡିଏ ପଥରର ଖମ୍ବପରି ଦେଖାଯାଉଛି । ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିର ଓ ବିନ୍ଦୁ ସରୋବରର ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ଘାଟ ଛଡ଼ା ଲଙ୍କାଗଙ୍ଗ ମନ୍ଦିରର ହତା ଭିତରେ ‘ଅନନ୍ତେଶ୍ୱର’ ମନ୍ଦିରରେ ତିନୋଟି ଅନନ୍ତ-ବାସୁଦେବ-ପୂଜା ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛନ୍ତି । ଅନନ୍ତେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭବେ ଇତିପୂର୍ବେ କେହି କିଛି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଅନନ୍ତେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ନଳାକୁଶଳତା ପ୍ରଥମ । ଫଟୋଗ୍ରାଫ ଛଡ଼ା କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଉଭୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝାଇବା କଠିନ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିବାସୀ ମୋର ଶୁଭେୟ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର ଏହିସବୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ବେଳେ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କଠାରେ ଋଣୀ ଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ, ଭବଦେବ ଭଟ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରଗତି ଲିପିରେ, କି କଥା ଲିଖିତ ଅଛି । ଏହି ପ୍ରଗତିରେ ‘ଗୌଡ଼’ ‘ଗୁଡ଼’ ଓ ‘ବଙ୍ଗ’ ଦେଶର କଥା ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଦେଶ କହିଲେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ବୁଝା ଯାଏ, ସେ ସମୟର ‘ବଙ୍ଗଦେଶ’ ତାହା ନୁହେଁ । ସେ ‘ବଙ୍ଗ’ ଦେଶରୁ

‘ଗୌଡ଼’ ଗଲ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ଥିଲା । ଗଡ଼ ଦେଶ ‘ଗୌଡ଼’ ଗଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ‘ସିଦ୍ଧଲ’ ଗ୍ରାମ ଭବଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ଓ ତାହା ଗଡ଼ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାମ ଥିଲା । ଏଥିରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଉଅଛି ଯେ ଭବଦେବ ପ୍ରଗସ୍ତିରେ ଚନ୍ଦ୍ରାବେଶଙ୍କ ପ୍ରଗସ୍ତି ସଦୃଶ ନିଜ ଦେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ କବି ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଭବଦେବ ପ୍ରଗସ୍ତିର ୩ୟ ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଗଡ଼ାଣିୟଃ’ ସିଦ୍ଧଲ ଗ୍ରାମ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା ପରେ ୪ର୍ଥ ଶ୍ଳୋକଠାରୁ ୨୫ଶ ଶ୍ଳୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭବଦେବଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଓ ଭବଦେବଙ୍କ ଗୁଣାବଳି କବିଙ୍କ ଦ୍ବାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ୨୬ଶ ଶ୍ଳୋକରେ ଜଳସ୍ନାନ ଗଡ଼ଦେଶରେ ଭବଦେବ ଜଳାଶୟ ମାନ ଖୋଳାଇ ଥିବାର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି କବି ୨୭ଶ ଶ୍ଳୋକରେ ‘ନାରାୟଣ’ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବାର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ୨୮ ଶ୍ଳୋକରେ ନାରାୟଣଙ୍କ ନିର୍ମିତ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିରର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ବୁଝାଯାଉଅଛି ଯେ, ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମନ୍ଦିର ନଥିଲା । କୌଣସି ଚକ୍ଷୁଷ୍ଟାନ୍ କବି ଭୁବନେଶ୍ବରରେ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ‘ସାହାଯ୍ୟ’ ହେବ ନାହିଁ । କବି ଲେଖି ଅଛନ୍ତି: -

ତେନାୟଂ ଭଗବାନ୍ ଭବାଣ୍ଡବସମୁଦ୍ରସୟ ନାରାୟଣଃ ଶୈଳଃ
ସେତୁରବ ପ୍ରସାଧତ୍ୟରାସୀଠଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପିତଃ । ଯଃ ପ୍ରାଚୀବଦନେନ୍ଦୁମାଳ-
ତଳକା ଲାଳାବତଂସୋପ୍ଲ ଭୂମେର୍ଭୂ ତଳପାରିଜାତକଟିଂ
ସ୍ବକଳୁସିଦ୍ଧିପ୍ରଦଃ । ୨୭ ।

ତେନ ପ୍ରାସାଦ ଏଷ ଟିପୁରହରଗିରିସ୍ପର୍ଶୟା ବର୍ଦ୍ଧିତଶ୍ଚ, ଶ୍ରୀମାନ୍
ଶ୍ରୀବତ୍ସଲକ୍ଷ୍ମୀ ହରିରବ ବିଶ୍ବତୋ ବିସ୍ତରତହରିହାରଃ । ଜୟା ଯୋ ବୈଜୟନ୍ତଂ
ବିୟୁତ ବିତନ୍ତତେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ବିଳାସାନ୍ କୈଳାସେ ନାଭିଲାଷଂ କଳୟତ
ଗିରିଶୋ ଯସ୍ୟ ସ୍ବଲକ୍ଷ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ । ୨୮ ।

ନ୍ୟାଶବିଶଦ୍ବେଶ୍ବନ ତସ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ ନିର୍ଭରଂ ଗତ ଗୁହାନ୍ତରସ୍ତୁ
ନାରାୟଣାନନ୍ତନୃସିଂହମୁଖିଂ ବିଧାତୁ ବକ୍ତେଷ୍ଟିଦ ବେଦବିଦ୍ୟା । ୨୯ ।

୨୯ଶ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖକମାନେ କିପରି କରି ଅଛନ୍ତି ତାହା ତଳେ ଦିଆଗଲା:—

(୧) ୧୮୩୭ରେ ମାର୍ଚ୍ଚେଲ ସାହେବ ଏହି ଶୋକର ଅନୁବାଦ ଓଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏସିଆଟିକ ସୋସାଇଟି ପତ୍ରିକାର ୯୭ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଥିଲେ ।

“He (Bhavadev) placed in that house of Vishnu in the innermost sanctuaries the images of Narayan, Ananta and Nrisimha as the Vedas in the mouths of Brahma.

ଅର୍ଥାତ୍ ସେ (ଭବଦେବ ବସ୍ତୁଙ୍କର ସେହି ମନ୍ଦିରର ଅଭ୍ୟନ୍ତର-ସ୍ଥାନ ଗର୍ଭଗୃହ ଗୁଡ଼ିକରେ ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖରେ ବେଦ ପଦ୍ମର ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅନୁବାଦରେ “innermost Sanctuaries ‘ଗର୍ଭ ଗୃହମନ୍ଦିର’ ଶବ୍ଦର ବହୁବଚନ ଅର୍ଥରେ ଗୁପ୍ତତା ହୋଇଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏ ଅର୍ଥ ଠିକ୍ ହୋଇ ନାହିଁ । ମୂଳଶ୍ଳୋକରେ ‘ଗର୍ଭଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତର’ ଶବ୍ଦ ଥିଲେ ଏପରି ଅର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

(୨) ରଞ୍ଜେନ୍ଦ୍ରଲଲ ମିତ୍ର ମାର୍ଚ୍ଚେଲ ସାହେବଙ୍କ ଅନୁବାଦ ଠିକ୍ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ (୩) କଲହର୍ଷ୍ଟ ସାହେବ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି (ଏସିଗ୍ରାଫିଆ ଇଣ୍ଡିକା ଗ୍ରନ୍ଥ ପୃ ୨୦୪)

Moreover at the place where the place where the inscription is, he set a stone image of God Narayan (Vishnu V27) and founded a temple of the God (V28) in which he placed images of his in the from of Narayan Ananta and Nrisimha.

ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଳାଲିପିଟି ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ସେ ବସ୍ତୁଙ୍କର ଶିଳାମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଦେବତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ଗର୍ଭ ଗୃହରେ ବସ୍ତୁଙ୍କର ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ରଖାଇଥିବେ ।

(୪) ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବସୁ ତାଙ୍କର ‘ବଙ୍ଗୀୟ ଜାଗାୟ ଇତିହାସ’
ଗ୍ରନ୍ଥର ୧ମ ଭାଗ ୧ମାଂଶ ୩୪୯ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି —

“ତନୁ ସେଇ ପ୍ରାସାଦେଇ ଗର୍ଭଗୃହ ମଧ୍ୟେ ବ୍ରହ୍ମାର ମୁଖମୁହେ
ବେଦବିଦ୍ୟାର ନ୍ୟାୟ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁର ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ
ଏଇ ତିନୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରେନ” । ମୂଳଲିପିର ପାଠ ସହିତ ବସୁ
ମହାଶୟ ‘ମୂର୍ତ୍ତି’ ର ବନାନ ଠିକ୍ ରଖି ଯୁକ୍ତ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ବୋଲି
ଛାଡ଼ି କରୁଥିଲେ ।

(୫) ମନମୋହନ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ମା ଏସିଆଟିକ ସୋସାଇଟି ପତ୍ରିକାର
(ନୂତନ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା) ୮ମ ଭାଗର ପୃ ୩୩୮ ରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

“From the inscription one learns that
Bhavadeva built a high wheel crested temple placed
in its inner sanctum the images of Vasudev Ananta
and Nrisimha.

ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଳାଲେଖାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଭବଦେବ ଗୋଟିଏ
ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଚକ୍ଷୁରୂପ ମନ୍ଦିର ଗର୍ଭ ଚକ୍ରରେ ଥିବା ଭିତର ସ୍ଥିତି ଗର୍ଭ
ଗୃହରେ ବାସୁଦେବ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ବସାଇଥିଲେ ।

ମଦ୍ରାସରେ ନନ୍ଦିଗୋପଲ ମଲ୍ଲ ମହାର ମହାଶୟ
Inseniption of Bengel ଗ୍ରନ୍ଥରେ ୪୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକର
ଅନୁବାଦ ଲେଖିଅଛନ୍ତି :—

(Verse 29) There in the Vishnu temple in the
respective sanctums (Garbha grihas) he urdently
placed images of the God in the from of Narayan
Ananta and Nrisimha like the three Vedas in the
mouths of the creator (i,e Brahma)

ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସେହି ବସ୍ତୁ ମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭ ଗୃହଗୁଡ଼ିକରେ ନିର୍ଦ୍ଧରତା ସହିତ ଦେବତାଙ୍କର ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖରେ (ତନୋଟି) ବେଦ ଥିବା ସଦୃଶ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ (୧) ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବସୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ଏହି ପରି ଲେଖିଥିଲେ :—

“ସେ ସେହି ପ୍ରାସାଦର ଗର୍ଭଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାର ମୁଖ ସମୁଦର ବେଦବିଦ୍ୟାପରି (ବେଦସ୍ତ୍ରୀ ପରି) ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ଏହି ତନୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।”

‘ଭଜନ ସାହିତ୍ୟ’ ୫ମ ଭାଗ ପୃଷ୍ଠା ୨୮୩ରେ (୨) ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର ରଥଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ତଳେ ଦିଆଗଲା—“ଭବଦେବ ସେହି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ବିଧାତା ବଦନରେ ବେଦବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ଭୂଲ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ନାମକ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ତମ୍ଭକୁ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।”

ଉପରୂପ ଯମସ୍ତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହି ଶ୍ଳୋକର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଶ୍ଳୋକର ପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ିରେ ଥିବା ‘ବେଶୁନ’ ଶବ୍ଦରେ ଏକ ବଚନାନ୍ତ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ଅଛି ମାତ୍ର ୨ୟ ଧାଡ଼ିରେ ‘ଗର୍ଭଗୃହାନ୍ତରେଷୁ’ ଶବ୍ଦରେ ବହୁବଚନାନ୍ତ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ‘ଗର୍ଭଗୃହ’ ଥାଏ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ସପ୍ତମୀ ବହୁ ବଚନର ବିଭକ୍ତି ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ୩ୟ ଧାଡ଼ିରେ ଥିବା ‘ମୂର୍ତ୍ତିଃ’ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଅନେକେ ପ୍ରଥମା ଏକ ବଚନର ଶବ୍ଦ ବୋଲି ଛପାଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିଳାଲିପିରେ ‘ମୂର୍ତ୍ତିଃ’ ଲିଖିତ ଅଛି ଓ ମୂର୍ତ୍ତିଃ ଶବ୍ଦ ୨ୟା ବହୁ ବଚନରେ ‘ମୂର୍ତ୍ତିଃ’ ହୁଏ । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ଏକମାତ୍ର କର୍ମକାରକ ଶବ୍ଦ । ୪ର୍ଥ ଧାଡ଼ିରେ ବିଧାତାବକ୍ତୃଷୁ ସହିତ ‘ଗର୍ଭଗୃହାନ୍ତରେଷୁ’ ଓ ‘ନାରାୟଣ-ନନ୍ତନୃସିଂହମୂର୍ତ୍ତି’ ସହିତ ‘ବେଦବିଦ୍ୟା’ (ବେଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଅର୍ଥରେ)

ଉପମା-ଉପମେୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ିଲା ବେଳେ ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମା ନ ଗଢ଼ି ସିମୁଖ ବ୍ରହ୍ମାର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ନ୍ତି ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଣ୍ଡେ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ବାମ ଦିଗରେ ଦୁଇଟି ମୁଖ ଦିଅନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ‘ଗର୍ଭ ଗୃହରେ ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ’ ଏହି ତିନୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖଗୁଡ଼ିକ ସଦୃଶ ବସାଇଲେ ସିଂହାସନରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଗର୍ଭଗୃହର କାନ୍ଥ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ବସିବେ ଓ ପୂଜକର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ମୁହଁ କରି ବସିବ ନାହିଁ; ସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିର ପଛପଟ ପୂଜକର ଆଗରେ ରହିବ । ଏଣୁ ‘ଗର୍ଭଗୃହାନ୍ତର’ ଶବ୍ଦରୁ ଗର୍ଭଗୃହର ବା ଗର୍ଭଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରର ଅର୍ଥ ଆସୁନାହିଁ । ‘ଅନ୍ତର’ ଶବ୍ଦର ବହୁବ୍ରୀଜ ଅର୍ଥରେ ଏ ଗୋଳମାଳ ଆସେ କଟି ଯାଇଛି । ଗର୍ଭଗୃହାନ୍ତର ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଗର୍ଭଗୃହର ବାହାର ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେବତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଥାଏ, ତାହାର ଅନ୍ୟ ତିନି ଦିଗରେ ତିନୋଟି ପାର୍ଶ୍ୱଦେବତା ବସିବାର ସ୍ଥାନ ଥାଏ ଓ ପାର୍ଶ୍ୱଦେବତାମାନଙ୍କର ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖ ସଦୃଶ ତିନି ଆଡ଼କୁ ଥାଏ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ନାରାୟଣ ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଭବଦେବ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନିର୍ମିତ ନାରାୟଣଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେବତା ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଭାବରେ ଯଦି କେହି ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ କରି ଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ଅନେକ ଦିନ ଆଗରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରଟି ଭବଦେବଭଞ୍ଜଙ୍କର ଖାତ୍ରି ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଭବଦେବଭଞ୍ଜଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ନଥିବାର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରୁ ଏହାହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ । ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ହେଉଅଛି:—

ଯେହି ବସ୍ତୁ ମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭ ଗୃହର ବାହାରେ ଥିବା ତିନୋଟି ଗର୍ଭଗୃହାନ୍ତର ଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ଉତ୍ତଳ ହୋଇ ନାରାୟଣ, ଅନନ୍ତ ଓ ନୃସିଂହ ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ତିନି ମୁଖରେ ତିନି ବେଦ ଶୋଭା ପାଇବା ସଦୃଶ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ମାର୍ଗେଲ ପାହେବ ଏହି ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରଥମେ ଛପାଇଲା ବେଳେ ତାହା ଭେଟି ମନ୍ଦିରର ଲିପି ତାହାର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ନଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ସଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ ମିଶ୍ର ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖି ନ ଦେଖିଲଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ଦୁଇଟି ପୁରୁଷମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଗୋଟିଏ ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ମାତ୍ର ସେ ଲେଖିଗଲେ ।

(Antiquity of Orissa vol, II. p.84)

"The presiding divinities of the temple are two brothers Balaram and krishna under names Ananta the external and vishnuxx, The temple is occupied by two images"

ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା ଦେବତା ଦୁଇ ଭାଇ ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ 'ଅନନ୍ତ' ଓ 'ବାସୁଦେବ' ନାମରେ ପୂଜାପାତ୍ର ଅଛନ୍ତି । X X X X ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ।

ତତ୍ପରେ ମନମୋହନ ଗାଙ୍ଗୁଲି 'Orissa and her Remains' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପୃଷ୍ଠା ୭୯ରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

"The temple of Ananta vasudev is a vaishnavite one dedicated to Ananta and Vasudeva or Valaram and krishna dual image of whom is enshrined in the Vimana

ଅର୍ଥାତ୍ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରଟି ବୈଷ୍ଣବ ମନ୍ଦିର । ଏଥିରେ ଅନନ୍ତ ଓ ବାସୁଦେବ ବା ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ଉଭୟଙ୍କର ଏକ ଯୁଗ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦିଗ୍‌ବର ଲିଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ମଦୁଣ ଗାଳିଲି ମହାଶୟ
'ଅନନ୍ତ-ବାସୁଦେବ' ଯୁଗ୍ମ ଦେବତାଙ୍କର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିର କଳ୍ପନା କିପରି
କଲେ, ତାହା ତାଙ୍କୁହିଁ ଜଣା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ତିନୋଟି ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେବତା
ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗର ନିଶା ମୂର୍ତ୍ତି ବାମନ ବା ସିବହସମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ
ଦିଗର ନିଶା ଶୁଦ୍ଧି ବସନ୍ତ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଅଛି । ଯୁଦ୍ଧ ଦିଗର ନିଶାମୂର୍ତ୍ତି
ନିର୍ମିତ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ନାହିଁ । ବିନ୍ଦୁ ସାଗର ଉତ୍ତର ଦିଗସ୍ଥ ଉତ୍ତରେଶ୍ୱର
ମନ୍ଦିରର ବାହାରେ ଯେଉଁ ନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଅଛି ତାହାର ମାପ ଓ ଗଠନ
ବାମନ ବା ବସନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସମାନ ଥିବାରୁ ମନେ ହେଉଅଛି ଯେ
ଷ୍ଟୁଆର୍ଟ ସାହେବ ଶିଳା ଲିପିଟି ସହିତ ନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଯଥାସ୍ଥାନରୁ
ବାହାର କରି ଆଣିଥିଲେ ଓ କୌଣସି ଜାରିଣ ବଶତଃ କେଉଁଠାରେ
ପକାଇ ଦେଇଯିବାରୁ ପରେ କେହି ତାହା ଉଠାଇଆଣି ଉତ୍ତରେଶ୍ୱର
ମନ୍ଦିରରେ ରଖି ଦେଇଅଛି ।

୨ । ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି:—

ଏହି ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରଥମେ ୧୮୩୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ଏସିଆଟିକ ସୋସାଇଟି
ପରିକାରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପରେ ୧୮୯୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ
ବସୁ ଉକ୍ତ ପରିକାରେ ଏହା ଆଉଥରେ ସମ୍ପାଦିତ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ
୧୯୦୦—୦୧ ଖ୍ରୀ:ରେ ଏସିଗ୍ରାଫିଆ ଇଣ୍ଡିକାର ଶ୍ରଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିପିବଦ୍ଧ
ସହିତ କଲହର୍ଷ୍ଟି ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପରେ
ଉକ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପରିକାର ଶ୍ରଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର ରଥ ୧୯୦୭
ଖ୍ରୀ:ରେ ଏହି ଶିଳାଲିପିର ଶ୍ଳୋକ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଛପାଇ ଥିଲେ ଓ
୧୯୨୩ରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୟ ମହାଶୟ ଉକ୍ତ ସାହିତ୍ୟରେ
ମୁଦ୍ରିତ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ଭୁବନେଶ୍ୱର ପୁସ୍ତକରେ ଛପାଇଥିଲେ ।
ଏହି ଦୁଇଟି ମୁଦ୍ରଣରେ ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଅନେକ ଭୁଲ ଥିବାର
ଦେଖାଯାଏ । ତତ୍ପରେ ୧୯୩୦ ବା ୧୯୩୧ରେ ପଣ୍ଡିତ ରଞ୍ଜନର

ଗର୍ଗବଟୁ ମହାଶୟ 'ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି' ନାମରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସହ ଛପାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିଟି ମେଘେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଗାନ୍ଧରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୩୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କର୍ମଟା ସାହେବ ଏହାକୁ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଶିଳାଲିପିକୁ କଳିକତା ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ମନ୍ଦିର କର୍ମରତ୍ର କାଣୀ ଅମିନ ମହାଶୟ ଆସନ୍ତି କରିବାରୁ ମେଘେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିଟିକୁ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ତାହା ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିର-ପ୍ରାଚୀର ଦେହରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି ଫେରି ନଆସି କଳିକତା ମିଉଜିଅମରେ ରହିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିଟି କଳିକତା ମିଉଜିଅମ ବା ଅନ୍ୟତ୍ର କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଥିବାର ସନ୍ଧାନ ମିଳୁନାହିଁ ।

କଳ୍ପହର୍ଷ୍ଟ ସାହେବଙ୍କ ପାଠ ସହିତ ଲିପିବିତ ମିଳାଇ ଦେଖିବାରୁ ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ପାଠ ଅପେକ୍ଷା ଶୁଦ୍ଧ ଥିବାରୁ ତଳେ ଶିଳାଲିପିର ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକ ତଦନୁଯାୟୀ ଦିଆଗଲା ।

ଶିଳାଲିପିର ପାଠ—

ଧା: ୧ । ଓଁ ଓଁ ନମଃ ଶିବାୟ ।

ବିଦ୍ୟୁର୍ପି ଜଳସ୍ଥଳଲେଚନଶିଖିଜ୍ଜୁଳାଗଳ୍ପ-ସ୍ୱାମୃତ
ଶ୍ରୋ (ସ୍ରା)ତଃ ସ୍ପର୍ଶନ ଜୀବତାଶବଶିରଶ୍ରେଣୀଶିବେ ନୃତ୍ୟତି ।
ଏକୋରହ୍ମରନେକତାଂ ଗତ ଇତି ସମାଦିବ ପ୍ରେକ୍ଷତା —
ଶ୍ରୁତଃ ସାମ୍ର ଜଟାଟସ୍ମାଦ୍‌ସରଞ୍ଜର୍ଣ୍ଣିତଃ ପା ଭୁବଃ ।

ଧା: ୨ । କୋପଂ ଲଲ୍ପଚିତ୍ତନେତ୍ରସ୍ତପଃ ଗବାତ୍
ଶର୍ଚ୍ଚା କରେତି ଜଗଦିତ୍ୟଭିଧାୟ ଶମ୍ଭୋ ।
ଯଃ ୩ସାଭ୍ୟମ୍ବୁଂକରେତରଶେଷିମ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ
ଜୟାତ୍ ସ ଗୌତମ ମୁନିମ୍ବୁନିବୃଦ୍ଧବନ୍ଧ୍ୟଃ ॥

ଚନ୍ଦ୍ରଗୋଷ୍ଠେ ରାଜପୁତ୍ରଃ ସମଜନ ଜଗନ୍ନାଥମଣ୍ଡନଃ ପଣ୍ଡିତାନାଂ
ମାନୟଃ ପୁଣ୍ୟେ ଧ୍ୟାୟାମ ପ୍ରତିବଳଜଳୟ (ଧା ୩) ଶୋଭମନ୍ଦୀରଲକ୍ଷ୍ମୀ ।
ଶ୍ରୀମାନ୍ ସହକାରୀବଲ୍ଲୀ ବଳଯୁକ୍ତବୟାମଣ୍ଡଳଶୁଣ୍ଠରଣି ଷ୍ଟୁତ୍ତିଃ ଶ୍ରେଣୋ-
ଭରୁଗ୍ରାମପିତରପୁତ୍ରଃ କୈରବୋ ଦ୍ୟାଉଦେବଃ ॥

ସମଜନ ନିଜବଂଶୋଦ୍ଧଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀରଲକ୍ଷ୍ମୀକୃତ ନିଶିଳ ବିରୋଧ
ଷ୍ଟୁତ୍ତିଂ ଦମୋଧରପୁତ୍ର ।

ନୀଳକାନ୍ତ ଲଳିତ ମଲ୍ଲୀକାର୍ତ୍ତି (ଧା: ୪) ବଲ୍ଲୀ ବିତାନ
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହସିତ ଚନ୍ଦ୍ରୋମ୍ଳ ଦେବଃ କୃଷ୍ଣାୟ ॥

ତସ୍ମାତ୍ ପୁଣ୍ୟେ ଧ୍ୟାୟାମଶେଷବଦନ୍ତରମେ ନାମ ଧ୍ୟାମ ପୁଣ୍ୟନା—
ମାରମଃ ସାମନ୍ତଚେରପରିମିତପଣ୍ଡପୁର ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟାୟ ॥
ନିଯମ୍ୟାଦ୍ୟାଦାନଧର୍ମୋତ୍ସବଜନନିମନ୍ତୋତ୍ସାହକାଳେ ନିଲେନ—
ପ୍ରାସାଦାଗ୍ରେ ଷ୍ଟୁରନ୍ତି ଷ୍ଟୁରଦ (ଧା: ୫) ମଳୟଶୋ ବେଜୟନ୍ତ୍ୟା ଜୟନ୍ତ୍ୟଃ ॥

ତସ୍ମାନ୍ନୈକସୂତାକ୍ତୁବତୁରପାନ୍ନାଥାଦିବେନ୍ଦୁ ଶ୍ରୀୟେ ।

ଶ୍ରୀସୁପ୍ରେମ୍ଭର ନାମ ନାମ ମୁରମା ଦେଶାତ ସ୍ୱାର୍ଥାଦୟା

ନୀଳକଃ କ୍ଷୀତଳମଣ୍ଡନାୟ ସକଳାଧରସ୍ତଥାନା

ଜଗନ୍ନାଥାୟ ଜ୍ଵରନାଶନାୟ ଜଗତୀଚନ୍ଦ୍ରମଣିଃ ଶ୍ରୀରତ୍ନ ॥

ନତ ନୃପ (ଧା: ୬) ଚି କରାଟ ରତ୍ନସୁଧପଟ୍ଟୀଠ ଶୟାକୁ ପାଦପଦ୍ମଃ,
ଅଜନ ରଜମାଜାନବଶନ୍ତମଣିରଣିମାଦିଗୁଣେନ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗଞ୍ଜଃ । ୭

ଯାହାବାଜିଶ୍ଚରପ୍ରହାର ବିସରନ୍ତୁଲୀ ସମୁଦ୍ରେ । ଷ୍ଟୁର
ଶ୍ରେଣୋ ଶ୍ରେଷ୍ଠମଣ୍ଡଳେ ଶିତିଭୂଜାମସ୍ତଂଗତେ ନିର୍ଭରଂ ।

ଯଂ ସଂଗ୍ରାମ ଚୂଡ଼ୋଦରେଷୁ ବିଜୟଶ୍ରୀଃ ସାର୍ଦ୍ଦମା; (ଧା ୭) ସଖୀ,
ବୃନ୍ଦେ ଭିନ୍ନ ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୌକ୍ତିକବତୀ ଭୂସ୍ୱୋତ୍ସବର୍ତ୍ତଂ ଗତା । ୮

ର ବାଳାଃ କୁଳବୃନ୍ଦ କିନ୍ତୁ ଭବତାଂ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷମାୟାମ୍ୟତ,
ପ୍ରିତାକଂ ସ ତୁ ସପଦଃ ପଂକ୍ତଜାଂ ସ୍ୱର୍ଗାୟ ସନ୍ନତ୍ୟତେ ।

ଆୟତ୍ତେ ଶ୍ରୀକାଳକାୟା ପମରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶାରଦିୟା, ମଲ୍ଲୁରେଃ
ପରପୁରପୁର ପରତଃ ପ୍ରତାଃ କୁଶ (ଧା)ଲୋକପଦ୍ମ । ୧୮

ଚପ୍ପିନ୍ ପୁରପୁରପୁର ତଳକାୟମାନେ,
୨ଦାନେ ସମୁଦ୍ରତମତପ୍ରଦପୁସ୍ତପାୟଃ ।
ଆୟାଜ୍ୟରବଦନେକ ଧୂର୍ଗଣବାହଃ,
ଶ୍ରୀରାଜରଜନପତି ପୃଥ୍ୱୀଂ ଶଶାସ । ୧୯

ଯଥେନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁବାଜିରାଜାରଣିଶରଭରଷ ଶ୍ରୀଭୂତସପର୍ପ, ଚଳି
ଜାଳାବଳୀଶ୍ରୀ ଦଶପୁରପର (ଧା)ଭୂରପକେ ବଲଗ୍ନମ୍ ।
ଆୟାଜ୍ୟରାଜମଜ୍ଜତ୍ ପୁରପତିକରଣଂ ବ୍ୟାକୁଳା ଶତଭୂତ୍ୟା,
ଅଧୂତ୍ୟା ଲଙ୍ଗ ଲମେକେ କରତଳମପରେ ତୀରମୁଣ୍ଡେକପୁର । ୧୯

ରଣଭୂତ ଯଦି ନିତ୍ୟନ୍ନାନ୍ନତଃ ଶତ୍ରୁମାର୍ଥ, ସୁଲିତ ହରିଭୂଜେନ
ସ୍ତ୍ରୀଭୂଜାଂନେନ ନୂନମ୍ ।

କଥମିଦଂ କଳିକାଳେ କଳ୍ପିତାନନ୍ତ ପାପ,
ପ୍ରଣୟିନି (ଧା ୧୦) ମୂରପୁଷ୍ପିଃ ସ୍ତ୍ରୀରସ୍ୟାଦିବ ସ୍ୟାତ୍ । ୨୦

ତେନୋତ୍ତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମେନ ସୁରମାଦେଷା ରମ୍ୟେ ବାର୍ଥତୋ,
ନାମ୍ନାଂନଃପୁରସ୍ତୁରାଜନଶିରେରହାକୁର ଶ୍ରୀରପ୍ତମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହୁତ୍ୟୁକ୍ତାଂ ପ୍ରିୟେଣ ସହସା ଯତ୍ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶୈଳଦ୍ୱା,
ବେତେଃ ଶ୍ରୀତତର ପରାଧିଭରତୋ ଜାତାର୍ଥମା କେବଳଂ । ୨୧

ମଦନ୍ନ (ଧା ୧୧)ରେନ୍ଦ୍ରତଳକଃ କଳିକାଳକଳୁ—
ଶାଶୀ ସୁଶୌଦମନୁଭୂୟ ଚରଂ ସ ରଜା ।
ବୃଦ୍ଧୋଽନୁଜଂ ମନୁରାଜନତାପ୍ରିୟରୁଂ,
ରାଜ୍ୟେଽଭିଷିକ୍ରମକରେ ନନୟୁକ୍ତ ସ୍ୱାମଂ । ୨୨

ଏ ଶ୍ରୀମାନନୟୁକ୍ତସମନପତିଃ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀପତିଃ
ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥ ଶିତିପାଳମୌଳିତଳକଃ ତ୍ୟକ୍ତାରିବନ୍ତାଳ (ଧା-୧୨)କଃ ।

ସପ୍ତାଦ୍ୟେବ ସମୁଦ୍ର ମୁଦ୍ରାତମସ୍ତାତନୀକଗ୍ରସ୍ତ୍ର—

୪୯୩ ଶତପଥମଃ ସମକରେଦ୍ବିଜାତେ, * ଚନ୍ଦ୍ରଃ ଷଷ୍ଠାତ୍ । ୧୫।

ହେ ଶ୍ରେଣୀରୁ କମାଧିକମ୍ ଧରଣୀଭରଃ ସବୁଛୋ ମହାନ,
ଜାନାସି ସିକଳଜନାଥ ପଶ୍ୟା ଖ୍ୟାତନ ଜାନେ ଶଶୁ ।

ଦେବେସ୍ୟ ମୁଜିପୁପ୍ରସାଗରସିକେ ପ୍ରେ (ଧା-୧୩) ଶତ୍ରୁରଞ୍ଜ ସୁର—

ଷୋଷେଦ୍ଭୂତ ରଜୋଭରମ୍ବରମଗାଦନ୍ତଃ ଷମାମଶ୍ରୁତଃ । ୧୬।

ଜାତା ମଙ୍ଗରମାରେଧେଃ ସ୍ମରଦସି ବ୍ୟାଲେନ୍ଦ୍ରଗ୍ରସ୍ତ୍ରଜା—

ମନ୍ତ୍ରାଦ୍ରେରସଗ୍ରାବ ବାଞ୍ଛତ ବହୁ ପ୍ରୀତିଃ ସଦା ଶ୍ରୀରମ୍ଭଂ ।

ଅସିଂନେବ ନରାଧିନାଥତଳକେ ହ୍ମେୟଂ-ଗତା ଯତ୍ପୁନ

ଦୀଜନସ କଳାସ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତମ୍ (ଧା-୧୪) ସୌ ଜାଗ୍ରଦ୍ୟଶଶ୍ରୁମାଃ । ୧୭।

ଉଦ୍ୟଦ୍ବିଗବଜପୁର୍ଥସାଧନବିଧୌ ଗଙ୍ଗାନୁସ୍ମାଦ୍ଭଜା—

ଦିବ୍ୟାସ୍ତ ଚତୁରଞ୍ଜତୋଽଧିକତରଃ ସେ ନ୍ୟାତ୍ ସ ଏକୋଽଭବତ ।

ଶ୍ରୀ ସୁପ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବ ଏବ ବିଳସତ୍ ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀଷର,

ଜୀଲ୍ଲୋଦବିନିତାଷ୍ଟମ ମହାନୋଧିନଂ ପ୍ତାନୋନିଧିଃ । ୧୮।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ୍ୟା ପତିର(ଧା-୧୫)ପୁମଧୋଽନେନ ଚହେ ବଳିଦ୍ବିତ୍,

ଗୋପାଳାଳସ୍ତ୍ରିପୁସୁଦ୍ଧଦୟଂ ସବକାୟୋଽରୁତୋଽସୌ ।

ବିଶ୍ୱକସେନୋ ଧରଣୀଶ୍ୱପସ୍ୟନ୍ତ ତା ଯେନ ମତ୍ତା,

(ସୋଽସିଂଜ୍ଞାନ୍ୟସି ସ୍ତରତେ ରେଷ ବିଶ୍ୱମ୍ବରୋଭୁତ୍ । ୧୯।

* ମୂଳପାଠରେ ‘ଗଙ୍ଗେନ୍ଦ୍ର’ ଅଛି । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି
ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବହିରେ ‘ବଙ୍ଗେନ୍ଦ୍ର’ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଉଃ ସଃ ଶ୍ରଷ୍ଟ
ଭାଗରେ ‘ବଙ୍ଗେନ୍ଦ୍ର’ ଥିବାରୁ ଏହି ପାଠ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଲା ତାହା ଠିକ
ବୁଝି ହେଉନାହିଁ । ତେବେ ମନେହୁଏ ଯେ କୌଣସି ବଙ୍ଗୀୟ ଲେଖକଙ୍କ
ପାଠରୁ ଏହା ଗୃହୀତ ।

ଯଦାନ ବିଗଳଦ୍ୱାର ମାତୁଳ । ଭୂତମାତୃକା;
ଶୟ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତିସମ୍ଭାରେ ଦୀନସ୍ଥାନା ଭବେନ୍ଦ୍ରସ୍ତ୍ରୀ । ୨୦ ।

(ଧା ୧୭) କୈଳାସାଦି ହିମାଚଳସ୍ଥନତଟବ୍ୟାସଜି ମହାକମ୍ପା,
ହାରଣୀ ଯଦି କାର୍ତ୍ତିରସ୍ୟ ତଳନଂ ଚନ୍ଦ୍ରଂ କଳଙ୍କା ଶୟାତ୍ । ୩ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାହାସ-
ମୁଖୀ ପୟୋଧବସନା କୁନ୍ଦଦୁଃଖନିର୍ଭୀତ୍ୟଜତ୍ । କ୍ୱାୟଂ ସ୍ୟାଦିହ ଚନ୍ଦ୍ର-
ଶେଖରପଦାରୁଡ଼ୋ ମୃତ୍ୟୁମାପତଃ । ୨୧ ।

ଭକ୍ତିଂ ପ୍ରହ୍ୱୟାସପ୍ରେୟସକସନ୍ନୌଳସ୍ତ ରହାବ (ଧା ୧୭)ଳୀ,
ଛାୟା ଶତଧନୁଃସ୍ତରପଦଲସନ୍ନେଦେଶ୍ୱରମ୍ୟାମୁନା ।
୩ଭନ୍ନତ୍ୟା ପରପଦଗୋ ବହୁଚରଦ ବ୍ୟବ୍ୟୟଂ କୁବତା
ପ୍ରାସାଦୋ ରଚିତଂ ସୁଧାଛବିହସକ୍ତେ ଲାସଶୈଳେଶ୍ୱରଃ । ୨୨ ।

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଦିଃ ସ ସୁରଲୟୋ ହରଖୁରଷ୍ଟୁଷ୍ଟ ପୂର୍ବୋଗିରି ଏଘାତ୍ରୁଣ୍ୟା
ପରିଚୟିତେଃସ୍ତଶିଖର ମାନ୍ୟଃ ସଗୌରୀ (ଧା ୧୮) ଗୁରୁଃ ।
ଚତ୍ୟଦ୍ୟାପି ଯସ୍ତମୃଷନ୍ନବନବସ୍ଥାନଂ ଚଳନ୍ନହଗେ
ଲଙ୍କେନ୍ଦ୍ରେଣ ଶିଳୋତୟଂ ଗୁହମଦଃ ପ୍ରାପ୍ତୋନବଦ୍ୟଂ ଶିବଃ । ୨୩ ।

ଇହ ବିଜୟିନୀ ପ୍ରାକାରଶ୍ରୀର୍ନହୋପଲନିର୍ମିତା,
ଜଳଧରଗଙ୍ଗା ରତ୍ନୁନ୍ମତ୍ୟା ନିରେଦ୍ଧମିବୋଦିତା ।
କଳଜଳନିଧେର୍ମର୍ଦ୍ଦ୍ୟାଦାଳୀ ଭୟାଦିବ ଜୟାବେ
ଶରଣ (ଧା ୧୯) ମବିଶନ୍ତର୍ଯ୍ୟୋ ଯସ୍ତ ସିନେନ୍ଦ୍ର ସୁରକ୍ଷୟା । ୨୪ ।

ଯାସୀ ନୈସାଞ୍ଜଳତରଳମା ବିଶ୍ୱବଶ୍ୟେକମନ୍ତଃ ପାଦନ୍ୟାସସ୍ତୀଭୁବନ-
ଗତିସ୍ତମ୍ଭନଂ ସ୍ୱବିଧତ୍ତେ । ନୃତ୍ୟାରମ୍ଭେ ବଳୟମଶିଭର୍ତ୍ତମିତା ଯହସାପା-
ସ୍ତସ୍ତେ ଦତ୍ତସ୍ତ୍ରିପୁରଜୟିନେ ତେନ ତାପ୍ତା ମୃଗାଷ୍ୟଃ । ୨୫ ।

ଉପବନମଥ ଚନ୍ଦ୍ରେ ତେନ ମେଦେଶ୍ୱ (ଧା ୨୦)ରସ୍ୟ, ସୁରୁଚି-
କୁସୁମରେଶୁ ଶ୍ରେଣୀଚନ୍ଦ୍ରାତପଣ୍ଣୀଃ । ଅବିରତ ମକରନ୍ଦ-ସ୍ୟନ୍ଦ-ସନ୍ଦୋହ-
ବସେ ଛୁତ ରତିପତିଲୀଳା ଯନ୍ତ୍ରଧାର-ଗୁହରୁମ୍ । ୨୬ ।

ବନଶ୍ରୀମୁକ୍ତାମୁଦରଦଳନପୁଷ୍ପାକରମିଳତ୍,
 ପରାଗିତୁକାଳୀ କଳତପିତମା ସମ ଜୟିମା ।
 ମୁନେଃ ପୁଷ୍ପାୟସ୍ୟ ସ୍ତୁତିତଦତିତାସା ବ(ଧା-୨୧)ଲବ୍ଧଂ,
 ବସନ୍ତୋଦ୍ୟନ୍ତାଦ୍ୱା ପଶିରସି ନକ୍ଷତ୍ରବିତତଃ । ୨୭।
 ଅତ୍ୟକ୍ତଂ ଶରଦମ୍ବରାସ୍ତୁରସରିତ୍ତେୟାତ ପାପାପତ୍ତଂ,
 ଗନ୍ଧୀରନ୍ନପୁଷ୍ପାଳନୋଽପି ହୃଦୟାତ୍ମଣୀତଃ ଚନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁତେଃ ।
 ହୃଦ୍ୟ-ସ୍ୱାଦୁ ସୁଧାର ସାଦପି ସରୋବାସନଧେଃ ସୋଦରଂ,
 ଶତନାଶାନ୍ତି ନରେଶ୍ୱରପ୍ରଣୟିନୀ ମେଘେଶ୍ୱରସ୍ୟା (ଧା ୨୨୭ ଲବ୍ଧଃ । ୨୮।

ଆନନ୍ଦେ କଳକେତନଂ ନୟନପୋଶୟାନ୍ ନନ୍ଦଃକୈରବ,
 ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୋଦଃ ଶକ୍ତି ବିଶ୍ୱକର୍ମନିପୁଣବ୍ୟାପାର ବୈଦଗ୍ୟଭୂଃ ।
 ଗ୍ରୀଷ୍ମଗ୍ରାସରପୁଷ୍ପାତ୍ତତ୍ତ୍ୱଜନତା ଶୌଚୀର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ଗାଳୟେ,
 ମାର୍ଗଃ କାର୍ତ୍ତି ବିଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଜୟିନା ପ୍ରେତନ୍ତ୍ରତୋ ମଣ୍ଡପଃ । ୨୯।

ଅପାଂ ଶାଳାମାଳାଃ ସଥୁ ସଥୁ ତଡ଼ାଗାଃ ପ୍ରତି (୨୩) ପୁରଂ;
 ପ୍ରଦୀପାଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣାଃ ପ୍ରତି ପୁରଗୃହଂ ସସ୍ୟ ବିମଳାଃ ।
 ମଠା ବେଦାଦାନାଂ ଦ୍ୱିଜପୁରବିହାରୀଃ ପ୍ରତିଦିନଂ,
 ବିରାଜନ୍ତେ ସମାଶ୍ୟପି ତ ପରିତପ୍ତସେତୁ ନବହାଃ । ୩୦।

ଆରାଦ୍ୟବହୁପୁରଂ ବୃକ୍ଷସ୍ତମ୍ଭପୁରସ୍ତର୍ଜିତୁରାରେଃ ସଦା
 ଗୃହ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁ ମଉଷ୍ଟି ରଘୁ ଜିବରଗ୍ରାମାୟ ଧର୍ମାନୁନେ ।
 ଦତ୍ତଂ ତେନ ମୁଦ୍ରା । ସଦୋଦିତ (ଧା ୨୪) ମଣ୍ଡପାରବ୍ୟଧୁମଧୁଜ
 ସ୍ତୁତ୍ତ୍ୱି ମତପ୍ତେନ ସମ ସକଳବ୍ୟାଳଃ ସମୁଦ୍ରାର୍ଯ୍ୟତେ । ୩୧।

ତଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷସ୍ତୁତିଃ ପୂଜ୍ୟଃ
 ପ୍ରାପାଦମୀଶସ୍ୟ ସନନ୍ଦକଣ୍ଠଃ ।
 ସୁଦର୍ଶନେନାନୁତ ଏଷ ବିଷ୍ଣୁ
 ସର୍ବାର୍ଯ୍ୟରାଜଃ ସ ପୃଥଗ୍ ନ ବିଷ୍ଣୋଃ । ୩୨ ।

ଉଦୟନକବିସ୍ତ୍ରସ୍ୟାଦେଶାନ୍ ପ୍ରଣୟି ବିଳାସିନୀଂ
 ସୁଲଳିତପଦନ୍ୟାସେଃ ଶଶ୍ୱଦ୍ବ (ଧା ୨୫) ଦର୍ୟମନୋହରାଂ ।

ଧୂନଭରନିଶଂ କଣ୍ଠେ ଶିଳ୍ପାମଳଂ କୃତଦାରଣୀ—

ମତରସତୟା ଶଯ୍ୟାଯାତାଂ ପ୍ରସାଧୁତବାନମାଂ । ୩୩ ।

ଯାବକ୍ଳୋସ୍ତସୁଧାଂଶୁଂଧରଣିଫଣିପତ ଯାବଦ୍ଦମୋଜଲକ୍ଷ୍ଣୋ
ଯାବଦ୍ଦଯାବତ ଗଙ୍ଗାହମଧରଣିଧରୋ ଯାବଦେବାଞ୍ଚୁବୋମୀ ।

ବାଗର୍ଥୋ ଯାବଦସ୍ମିଂଶ୍ଚି ରମନ୍ତୁବସତୋଽହୋ ତରୁପେଶ

(ଧା ୨୮) ଲେକେ ।

ତାବତ୍ ପ୍ରାସାଦ ଶାଞ୍ଜି ଶିଭୁବନକୁହରେ

ରାଜତାମସ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ । ୩୪ ।

ଶ୍ରୀ ।

ଦଶିଧବଳ ଧୀରତନୟ ମ ଚନ୍ଦ୍ରଧବଳଃ ପ୍ରଶସ୍ତୁ ମିତ୍ରପଟକ ।

ସରଳାକ୍ଷରମାଳାଭୁକ୍ତି ଲେଖ ମେଘେଶ୍ୱରଦ୍ୱାରେ । ୩୫ ।

ମୁ ସଧାରଃ ଶିବକରଃ ସଦ୍‌ବୃତ୍ତମକ୍ଷରାବଳୀଂ

ନିତ୍ୟାନ ଶିଳପଟକ ମୁକ୍ତାଫଳନସ୍ତମିତ । ୩୬ ।

ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ଦେବଙ୍କର ଏହି ଶିଳାଲିପିରେ ଦିନ ମାସ ବର୍ଷର କଥା କିଛି ଲିଖିତ ହୋଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ଳୋକ ସଂଖ୍ୟା ୭-ରେ ଗଙ୍ଗ-ବଂଶର ରୋଡ଼ଗଙ୍ଗ, ରାଜରାଜ ଓ ଅନ୍ୟଙ୍କ ଶ୍ରୀମ ତ୍ରିନିଶ ରାଜାଙ୍କର ଶାଞ୍ଜି-ଲଳାପ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଶିଳାଲିପିଟିର ସମୟ ନିରୂପଣ କରିବା ପାଇଁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଯତ୍ନ ଜ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରଙ୍କର ଭଗିନୀ ସୁରମା ଦେବୀଙ୍କୁ ରାଜରାଜ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ରାଜରାଜ ଖ୍ରୀ: ୧୧୭୦-୯୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ଅନ୍ୟଙ୍କଶ୍ରୀମ ଖ୍ରୀ: ୧୧୯୦-୯୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ହେଉଅଛି ଯେ, ମେଘେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକାଳ ଖ୍ରୀ: ୧୧୯୦-୯୮ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକ । ଲଙ୍କାରାଜ ମନ୍ଦିରରେ ଅନ୍ୟଙ୍କଶ୍ରୀମ ଦେବଙ୍କର ୪ର୍ଥ ଅଙ୍କ ମକର-ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀ ଶୁକ୍ଳବାରରେ ଲିଖିତ ଲିପିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତାହା ୧୫ ତାରିଖ ଜାନୁଆରୀ ଖ୍ରୀ: ୧୧୯୩ରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ଭୁବନେଶ୍ୱରର ସର୍ବପ୍ରଥମ

ଓଡ଼ିଶା ଶିଳାଲିପି ବୋଲି ମନେ ହେଉଅଛି । ଶ୍ୱେତଗଙ୍ଗ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଜାମାଶ୍ରୀବ, ଗୁପ୍ତବ ଓ ରାଜରାଜ ଚାନ୍ଦିନୀ ଯାକ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀଙ୍କ ପୂର୍ବେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ତ୍ତି କରିଥିଲେ ତାହାର କୌଣସି ଲିପି ମିଳି ନାହିଁ । କେବଳ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ଶିଳାଲିପିରେ ଶ୍ୱେତଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କର ନାମ ‘ଗନ୍ଧର୍ବିନ୍ଦୁ’ ନାମର ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଶସ୍ତିର ସାବ୍ଦାନ୍ତ ତଳେ ଦିଆଗଲା:—

୨ ନମଃ ଶିବାୟଃ । ୧ମ ଶ୍ଳୋକରେ ଶିବଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ଚନ୍ଦ୍ର, ରକ୍ଷା କରିବାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତତ୍ପରେ ୨ୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଅଷ୍ଟପାଦ ଗୌତମ ମୁନିଙ୍କ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଗୌତମ ମୁନିଙ୍କ ବଂଶରେ ରାଜପୁତ୍ର ଦ୍ୱାରଦେବରାଜ ଜନ୍ମ । ଦ୍ୱାରଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ମୂଳଦେବ ଓ ମୂଳଦେବଙ୍କର ପୁତ୍ର ଜନ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ୟା ସୁରମା ଦେବୀ ଓ ପୁତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରଦେବ ପ୍ରଧାନ (ଶ୍ଳୋ ୩-୭) । ୭ମ ୧ମ ଶ୍ଳୋକରେ ଶ୍ୱେତଗଙ୍ଗ ନାମଧେୟ ଚନ୍ଦ୍ର ବଂଶୀୟ ରାଜାଙ୍କର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜରାଜ ବିଜୟୀ ହୋଇ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଶ୍ଳୋ (୧୦-୧୨)

ସେ ସୁରମା ଦେବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୩) । ଶ୍ଳୋ (୧୪-୧୬)ରେ ରାଜରାଜଙ୍କ ଅନ୍ତେ ‘ସିଂହଲଜନାଥ’ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ରାଜା ହୋଇଥିବାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ଳୋ ୧୮-୨୧ରେ ରାଜଶ୍ୟାଳକ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରଦେବଙ୍କର ଖରତ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ଳୋକ ୨୨-୩୨ରେ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱକାର୍ତ୍ତିରାଜ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ଳୋକ ୨୨-୨୯ରେ ମେଘେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣର, ତହିଁରେ ଦେବଦାସୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାର, ଜନ୍ମିକଟରେ ଉପବନ ରଚନା, ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖନନ ଓ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣର କଳା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ୩୦ଶ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ ସେ ସତ୍ତ୍ୱକ ପାଖରେ ଜଳାଶୟ, ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ପୋଖରୀ, ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରମାପ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ମଠ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ଓ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବନ୍ଦ ପୋଖରୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ଦୁର୍ଗପତି ସମାନ ପଣ୍ଡିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ

ସକାଶେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନଟିଏ ବସ୍ତୁ ନାମା ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦାନ କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୩୧) । ସେହି ବସ୍ତୁ ଆର୍ଯ୍ୟ୍ୟଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଏହି ପ୍ରଶସ୍ତି କବି ଉଦୟନ ଚରକାଳ ପ୍ଲାୟୀ ହେବା ପାଇଁ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଶ୍ଳୋ ୩୩-୩୪ ଦିଶି ଧବଳ ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଧବଳ ଏହି ପ୍ରଶସ୍ତିଟିକୁ ମେଘେଶ୍ୱର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଶଶି ଏ ପଥର ଉପରେ ଲେଖିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୩୫) ଓ ପୁଣ୍ୟଧାର ଶିବଙ୍କର ମୁକ୍ତାଫଳ ସବୁଟା ତହିଁରେ ଅକ୍ଷର ଗୁଡ଼ିକ ଖୋଳିଥିଲେ ।

କବି ଉଦୟନଙ୍କର କବିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧେ କିଲହର୍ଣ୍ଣ ସାହେବ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି :—

The poetry of our author strikes me as being poor. His poetical conceptions as a rule are of the tritest, and more attention has been apparently paid by him to the sound of the words than to their exact meaning of effective employment.

ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକରେ ‘ମୂର୍ଚ୍ଛିତ’ ଓ ‘ମୂରତ’ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଦେଖିଲେ କିଲହର୍ଣ୍ଣ ସାହେବଙ୍କର ମତ ସନ୍ନିତ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହେବେ ।

ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ଦେବଙ୍କର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟରେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସେ ରାଜପାଳକ ଓ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନାମରେ କୌଣସି ରାଜୋପାଧି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅନେକ ରାଜାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ । ସେ ଯେ କେବଳ ମେଘେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ତୋଳାଇ ତାହା ପାଖରେ ପୋଖରୀ ଓ ବଗିଚା ଓ ତହିଁରେ ଦେବଦାସୀ ନିୟୋଗ କରିଥିଲେ ଏମନ୍ତ ଦୁହେ, ୩୦ ଶ୍ଳୋକରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଦେଶ ତମାମ କୁଅ, ପୋଖରୀ, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ମଠ, ବନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ମନ୍ଦିରାଧାରଣଙ୍କର ଉପକାରୀ କୀର୍ତ୍ତି କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ କବି କଳ୍ପନା ଥାଇ ପାରେ । ତଥାପି ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଲେବ ଯେ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର-

ଦେବଙ୍କ ମଦୁଣ ଜଣେ ଗାର ପୁରୁଷ, ଦାତା ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ମହଦୁପକାରୀ ପୁରୁଷ, ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ବରଳ ।

୧୭ଶ ଶ୍ଳୋକରେ ‘ସିକଳିଙ୍ଗ ନାଥ’ ଶବ୍ଦର ବିଶଦ ଅର୍ଥ ‘ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ ।

୩ । ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି

ଏହି ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରଥମେ ୧୮୩୮ରେ ବଙ୍ଗୀୟ ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟି ପକ୍ଷିକାରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟିର ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରିନ୍ସେପ ସାହେବ ଏହି ଲିପିର ସମ୍ପାଦନା କରିଥିଲେ ଓ ଏଥି ସହିତ ଲିପି ଫଳକର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଛପା ମଧ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରନ୍ସେପ ସାହେବ ଏହି ଲିପିଟିର ସମ୍ପାଦନ ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ କମଳାନାଥ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାରଙ୍କ ଲିପି ପାଠ ଉପରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ୧୮୮୨ରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର “ଏଣ୍ଟିକ୍ସ ଓ ଅଫ୍ ଓଡ଼ିଶା” ପୁସ୍ତକର ୨ୟ ଭାଗରେ ୧୮୩୮ରେ ମୁଦ୍ରିତ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପି ପାଠର ମୁଦ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଅକ୍ଷରରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିର ଏହି ପାଠ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ତାଙ୍କର ‘ଭୁବନେଶ୍ୱର’ ବହିରେ ମୁଦ୍ରିତ କରିଥିଲେ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରତ୍ନାକର ଗରବଡ଼ୁ ଶଶି ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ମଧ୍ୟ ଛପାଇଥିଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିଟି କଳିଙ୍ଗର ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟିରୁ ୧୮୩୭ରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ତାହାର ପତ୍ତା ମିଳୁ ନାହିଁ । ଲିପିର ମୂଳ ଶିଳାଫଳକ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରିନ୍ସେପ ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ ଛପାଟି ମୂଳ ଶିଳାଫଳକର ଅଭାବ ପୂରଣ କରୁଅଛି । ମୁଦ୍ରିତ ପାଠ ଓ ଶିଳାଲିପିର ପାଠସହିତ ବହୁ ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହେବାରୁ ମୁଁ ବହୁ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହାର ଏକ ସଂଶୋଧିତ ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି କଳିଙ୍ଗର ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟି ପକ୍ଷିକାରେ ଗୋଟିଏ

ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଉକ୍ତ ପତ୍ରିକାରେ ଗ୍ରହଣକାରୀ ପାଇଁ ବହୁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା ଓ ଶେଷରେ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଡାକ୍ତର ଫନେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମତକାର ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ମଂଜୁରୀ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଭାର ନେଇଥିଲେ । ମୋ ସମ୍ମତ ସେହିମନ୍ତ୍ର ସ୍ଥଳରେ ଏକମତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ମୋ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ପାଦଶୀଳାରେ ତାଙ୍କର ମତ ଦେବାର ସ୍ଥିତିକୁ ହୋଇଥିଲା ଓ ଶେଷରେ ୧୯୪୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ ପତ୍ରିକାର ୧୩ଶ ଭାଗରେ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରତିନିଦେଶ ଗାହେବ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“Although, as it will be seen, the slab was in a state of considerable mutilation; yet from the inscription being in verse, my Pandit Kamalakanta Vidyalkara has been able by study of the context to fill up all the gaps with, as he says, hardly a possibility of error, and indeed where the out line of the letters is preserved I have found his restoration quite conformable”.

(ଗ୍ରହଣ) ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଫଳକଟି ଗୁଡ଼ି ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଅଛି ଓ ଲେଖା ସବୁ ଅଦୃଶ୍ୟକାର ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ଲିପିଟି ଶ୍ଳୋକରେ ରଚିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ପଣ୍ଡିତ କମଳାକାନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ଅକ୍ଷର ନଥିବା ଅଂଶର ପାଦ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହି ପାଦ ପୂରଣରେ ପ୍ରାୟ ଭ୍ରମ ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ଅକ୍ଷର ଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି, ମୁଁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରି ଦେଖିଛି ଯେ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ପାଠ ଲେଖା ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇଅଛି ।

ପଣ୍ଡିତ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାରଙ୍କର ପାଠରେ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଲିପିର ପାଠାଂଶ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇ ନାହିଁ ଓ ତାହା ବ୍ୟତୀତ ସେହିଠାରେ ଅକ୍ଷର ଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖା ଯାଇଅଛି, ସେଠାରେ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ବହୁ ଆନୁମାନିକ ପାଠ ଦେଇ ଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଅଛି । ଗ୍ରହଣରେ

ଦେଖା ଯାଇଥିବା ଅକ୍ଷର ଯାହାଫଳରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାରଙ୍କର ପାଠରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ନୂତନ ପାଠ ଦିଆଯାଇଛି ଓ ଯେଉଁଠାରେ ଛୁପାରେ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଇଛି, ସେଠାରେ ଚାକର ପାଠ ଗୁପ୍ତ ହୋଇଛି, କାରଣ ସେ ମୂଳଶିଳାଫଳକଟି ଦେଖିବାର ସୁବିଧା ପାଇଥିଲେ । ଛୁପାରେ ଯାହା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି ତାହା ହୁଏତ ଶିଳାଫଳକରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଶାରି ଥିଲା ।

ତଳେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପାଠର ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉଛି । (୧)
ତୃତୀୟ ଧାଡ଼ିରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପାଠ କରିଥିଲେ ‘ସମ୍ରାଟ ଭର୍ତ୍ତରୀ ରାଜକମ୍ପ ରମଣୀ’, ମାତ୍ର ଛୁପାରେ ‘ଭଟ୍ଟାଶ୍ରମରମଣୀ’ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଉଅଛି । ପଣ୍ଡିତ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ‘ରାଜ’ ଓ ‘ରମଣୀ’ ଶବ୍ଦଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟରେ ‘କମ୍ପ’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ଳୋକର ୧ମ ପାଦ “.....ଭଟ୍ଟାର-ରାଜ-ରମଣୀ-ସୀମାନ୍ତ-ବିଭ୍ରାନ୍ତହୃଦ”ରେ ଛନ୍ଦପାଇଁ ଗୁରୋଟି ଅକ୍ଷରର ଅଭାବ ପଡ଼ିଛି ଓ ଏହିଠାରେ ମୁଁ “ତପ୍ୟାନ୍ତେଷୁ”ର ପାଠ ଦେଇଅଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମ ପାଦର ଅର୍ଥ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ ଯାଇଛି । ଏହି ଲିପିର ୧୨ ଧାଡ଼ିର କାର୍ତ୍ତବୀର ଶବ୍ଦର ‘ଭି’ ଅକ୍ଷରର ‘ଭଟ୍ଟାର’ ଶବ୍ଦର ‘ଟ’ ଅକ୍ଷରର ଆକାରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ୧୧ ଧାଡ଼ିର ‘ଦଟ୍ଟା’ ଶବ୍ଦର ‘ଟ’ ଅକ୍ଷର ସହିତ ଏକ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ମୋର ପାଠରେ ଅକ୍ଷର ଗୁଡ଼ିକର ପଢ଼ିବାରେ ଭ୍ରମ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ୪ ଧାଡ଼ିର ୩ୟ ଶ୍ଳୋକର ୪ର୍ଥ ପାଦରେ ମୁଁ ପାଠ ଦେଇଅଛି । “ଯଯାତିର = ଅଭବତ୍ = ଯୋ” । ଏହିଠାରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପାଠ ଥିଲା “ଯଯାତି = ନୃପବତ୍ = ଯୋ” । ଏହି ନୂତନ ପାଠ ଦ୍ୱାରା ନରସିଂହପୁରର ଉଦ୍ୟୋଗ କେଶରୀଙ୍କର ତମ୍ବା ପଟ୍ଟାରେ ଥିବା ତଳୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକର ବିଷୟ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକତ୍ୱ ଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଅଛି ।

ରାଜା ଭୁଜଙ୍ଗମେଜୟୋଽଥ

ନୃପତିର୍ଜାତୋ ଯଯାତିପ୍ରତଃ ।

ଶ୍ରୀମାନ୍ ଧର୍ମରଥୋଽଭବତ୍ତଦନୁ ଚ

ସ୍ତାବକଃସାମଶିଃ ॥

୫ ଧାଡ଼ର ୪ର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ଶେଷ ଦୁଇ ପାଦରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାରଙ୍କ ପାଠ ‘ସଦା ର’ର ପାଠ ବୃହତ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପାଠ ‘ଦୀର୍ଘରବୋ’ ଗୁପ୍ତାରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ‘ଶ୍ୱା X ରଥୋ’ ପାଠ ସ୍ପଷ୍ଟ । ନରସିଂହପୁର ତନ୍ୟାପଟାର ପାଠ ଅନୁସାରେ ମୁଁ ସେଠାରେ ‘ଶ୍ୱାମରଥୋ’ ପାଠ ଦେଇଅଛି । ଏଣୁ ଏ ପାଠରେ କିଛି ସନ୍ଦେହ କରିବାର ନାହିଁ ।

୬ ଧାଡ଼ରେ ୫ମ ଶ୍ଳୋକରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପଢ଼ିଥିଲେ “ଗଜା ବିଭୁବ କବି ଧର୍ମ ପରେଫକାରଃ” ଏହି ଧାଡ଼ରେ ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷର ନଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଓ ଆଉ ଆଠଟି ଅକ୍ଷର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ନଷ୍ଟ ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅକ୍ଷର ସ୍ଥଳରେ ମୁଁ ‘ବ ଭୁ’ (ବକ ସ୍ଥଳରେ) ଓ ‘ଧର୍ମୋରଥୋ ପ୍ରଗତ’ ପାଠ ଦେଇଅଛି । ‘କବି’ ସ୍ଥଳରେ ‘ଭୁବ’ ପାଠରେ ଅର୍ଥ ଭଲ ହେଉଛି ଓ ନରସିଂହପୁର ତନ୍ୟାପଟା ଅନୁସାରେ ‘ଧର୍ମରଥ’ ପାଠ ବୃହତ ହେବାରେ ବାଧା ନାହିଁ । ତେବେ ‘ପ୍ରଗତ’ ଶବ୍ଦର ପାଠ ସମ୍ଭବରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଡାକ୍ତର ଦାନେଶଚନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଏହିଠାରେ ‘ଗ୍ରସାର’ ଥିବାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତି ।

୭ ଧାଡ଼ର ୮ମ ଶ୍ଳୋକରେ ଶେଷ ଶବ୍ଦର ପାଠ ଥିଲା ‘ନନ୍ଦନଃ’ ମୁଁ ସେଠାରେ ‘ବନ୍ଦନଃ’ ପାଠ ଦେଇଛି । କାରଣ ‘ତ’ ଅକ୍ଷର ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଉଛି ।

୧୦ ଧାଡ଼ର ଶ୍ଳୋକରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପଢ଼ିଥିଲେ ‘ସିଂହଳଂ ଶ୍ୱେତଗୌଡ଼ୋ’ ଗୁପ୍ତାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଛି ‘ଜାହଳଂ ଶ୍ୱେତଗୌଡ଼ୋ’ । ଏଠାରେ ଉଡ଼ ଶବ୍ଦର ‘ଡ୍ର’ ଅକ୍ଷର ୩ୟ ଧାଡ଼ର ‘ଡ୍ର’ ଅକ୍ଷର ସହିତ ସମାନ ଅଛି । ଡାହାଳ, ଉଡ୍ର ଓ ଗୌଡ଼ ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳ ଦେଶର ମଧ୍ୟ ପାଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ । ମାତ୍ର ‘ସିଂହଳଂ ଶ୍ୱେତଗୌଡ଼ୋ’ ପାଠରେ କୌଣସି ଭୌଗଳିକ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।

୧୭ ଧାଡ଼ର ୧୫ଶ ଶ୍ଳୋକର ଶେଷ ପାଦରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପଢ଼ିଥିଲେ ‘ଚଞ୍ଚଳଶଞ୍ଜନାଭନୟନା’ । ମାତ୍ର ଗୁପ୍ତାରେ ‘ଶଞ୍ଜନାଭ’

ଶବ୍ଦର ଅକ୍ଷର ନାହିଁ । ସେଠାରେ ‘କର୍ତ୍ତୃଜାହ’ ଶବ୍ଦର ଅକ୍ଷର ଗୁଡ଼ିକ ଅଛି । କର୍ତ୍ତୃଜାହ ଚଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କର୍ତ୍ତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଚଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ‘ଶଞ୍ଜିନାଭ’ ଚଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଶଞ୍ଜିନ ପକ୍ଷୀର ଆଶ୍ରୟର ଆଶ୍ର ବା କୃଷ୍ଣ ଚଷ୍ଟ । କେବଳ ଶଞ୍ଜିନପୁନା ହୋଇଥିଲେ ପାର୍ବୀପୁତନ ଚଷ୍ଟର ଅର୍ଥ ହୁଅନ୍ତା, ଯାହା ହେଉ ଏହି ପାଠରେ କୌଣସି ଐତିହାସିକ ବା ଭୌଗୋଳିକ ବିଷୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

୨୧ ଧାଡ଼ିର ଗଦ୍ୟାଂଶରେ ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର ପାଠ କରୁଥିଲେ “ସୋମବଂଶୋଦ୍ଭବ ଭୂପତି” । ମାତ୍ର ଏହା ଗୁପାରେ ଅଛି “ସୋମ × × × × ସିଳିଳଜାୟପତି” । ସୋମବଂଶୀ ଚମ୍ପାପଟ୍ଟାରେ ସୋମକୁଳତଳକ ସିଳିଳଜ ଅର୍ଥପତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ବ୍ୟବହାର ଥିବାରୁ ମୁଁ ‘କୁଳତଳକ’ର ପାଠ ଲଗାଇ ଅଛି । ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାରଙ୍କର ପାଠ ‘ସୁନ୍ଦର ରାୟ’ ସ୍ଥଳରେ ‘ସୁନ୍ଦର ରାୟେଣ ଉଜ୍ଜୀର୍ଣ୍ଣ’ର ପାଠ ମୁଁ ଦେଇଅଛି ।

ଉପର ଲିଖିତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପାଠରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ, ଡାକ୍ତର ଦେବଦତ୍ତ ରାମକୃଷ୍ଣ ଭଣ୍ଡାରକରଙ୍କ ତଳୋକ୍ତ ମତ ଅତି ସମୀଚନ ହୋଇଥିଲା ।

Scme more kings of this dynssty seem to be mentioned in No 1572, (The Brahmeswar temple inscription) but this inscription requires it for geneological purposes. (Vide List of inscriptions in Nothern India)

ଅର୍ଥାତ୍ “ବୁଢ଼େଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଶିଳାଲିପିରେ (ସୋମବଂଶୀୟ) ଆହୁରି କେତେଜଣଙ୍କର ନାମ ମିଳେ । ମାତ୍ର ଏହି ଶିଳାଲିପିଟି ସହର ମନ୍ଦିର ସମ୍ପାଦକ ନ ହେବାପାଇଁ ଏହି ଲିପିଟିକୁ ବଂଶାବଳୀ ଗଠନରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

ବୁଢ଼େଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ

ଏହି ଶିଳାଲିପିଟିରେ ୨୦ ଧାଡ଼ି ଲେଖା ଅଛି ଓ ୧୭ଟି ଶ୍ଳୋକ ଅଛି । ଶେଷ ଧାଡ଼ିଟି ଗଦ୍ୟରେ ଲିଖିତ ।

ଏହାର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ, ସୋମ ବା ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସୋମବଂଶରେ “ଜନମେଜୟ” ଜନ୍ମିଥିଲେ । ସେ ଟିକିଳିଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଅଧିପତି ଥିଲେ ଓ ଓଡ଼୍ର ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧରେ ହତ୍ୟାକରି ଓଡ଼୍ରଦେଶ ଜୟ କରିଥିଲେ । (ଶ୍ଳୋକ ୨) । ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ‘ଯଯାତି’ ସମସ୍ତ ରାଜଗଣଙ୍କୁ ବଳରେ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । (ଶ୍ଳୋକ ୩); ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବହୁ ଗୁଣାବଳୀ ଭୂଷିତ ‘ଭୀମରଥ’ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୪) ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ‘ଧର୍ମରଥ’ (ଶ୍ଳୋକ ୫) ସେ ଅପୂର୍ବିକ ହୋଇ ମରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ନାନା ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବିଧ୍ଵସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ଳୋକ (୬) । ତତ୍ପରେ ‘ଚଣ୍ଡୀହର’ ଅମାତ୍ୟବୃନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ରାଜସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଚଣ୍ଡୀହରଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଓ ପିତାମହଙ୍କ ନାମ ବିଚିତ୍ରସାର ଓ ଓ ପ୍ରପିତାମହଙ୍କ ନାମ ଜନମେଜୟ (ଶ୍ଳୋକ ୭) ଚଣ୍ଡୀହରଙ୍କ ରାଜତ୍ଵରେ ଅନେକ ଦଟଣା ଦଣ୍ଡିଥିଲା ଶ୍ଳୋକ ୮) ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଦ୍ୟୋତକେଶରାଜ ଜଣେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଜା ଥିଲେ । (ଶ୍ଳୋକ ୯) । ସେ ଡାହଲ ଓଡ଼୍ର ଓ ଗୌଡ଼ ଦେଶର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ପରାଭୁତ କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୦) । ତାଙ୍କର ମାତା କୋଳାବତୀ ଦେବୀ ଜଣେ ଧର୍ମପରାୟଣା ନାରୀ ଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୧) ସେ ଏକାମ୍ର ଯେଷରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର ଶିବଲିଙ୍ଗପାଇଁ ଏକ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋ ୧୨) ଏହି ଶିବଲିଙ୍ଗକୁ ନିଜେ ବ୍ରହ୍ମା ପୂଜା କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୩) ସେ ମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦାସୀ ନୟକୁ କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୪ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାତାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ବେଦ, ବ୍ୟାକରଣ ଅର୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ର, କବିତା ଓ ତର୍କାଦି ବିଦ୍ୟାର ପଣ୍ଡିତ ଭଞ୍ଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରଚନା କରିଥିଲେ (ଶ୍ଳୋକ ୧୫) ପରମ ମାହେଶ୍ଵର ମହାରାଜାଧିରାଜ ସୋମକୁଳଭଳକ ଟିକିଳିଜାଧିପତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଦ୍ୟୋତକେଶରାଜ ରାଜଦେବଙ୍କର ବିନିମୟ ରାଜ୍ୟ ଯବତ୍ ୧୮ ଧାଲଗୁନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଚତୁର୍ଥୀରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାର ରାଧୁଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଏହି ଲିପି ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଶିଳାଲିପିର ୨ୟଠାରୁ ୧୦ମ ଶ୍ଳୋକରେ ନୋଗଲ ଓ ଉତ୍କଳର ସୋମକୁଳୀ ନେଶସ୍ତ୍ରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ନରସିଂହପୁରର ବାଲିଝର ଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରାୟ ମହାରାଜାଧିପତି ଉଦ୍ୟୋତ କେଶସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ତମ୍ବାପଟାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବଂଶାବଳୀ ଅଂଶ ତଳେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି । ବାଲିଝର ତମ୍ବାପଟା ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିର ନଷ୍ଟାଂଶ-ଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଧାର କରିବାରେ ବିଶେଷ ଶ୍ରବଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛି ।

ବାଲିଝରର ତମ୍ବାପଟାର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ମୃତି କରାଯାଇଛି । ୨ୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶରୁ ବହୁ ରାଜବଂଶ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ଥିବାର କଥା ଲିଖିତ ଅଛି । ଏହି ଚନ୍ଦ୍ର ବା ସୋମକୁଳରେ ଜନମେଜୟ ଜନ୍ମି ଥିଲେ । ଜନମେଜୟଙ୍କର ପୁତ୍ରର ନାମ ଯଯାତି ଓ ଯଯାତିଙ୍କର ପୁତ୍ରର ନାମ ଶ୍ୟାମରଥ, ଥିବାର କଥା ୩ୟ ଶ୍ଳୋକରୁ ଜଣାଯାଏ । ୪ର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧର୍ମରଥ ରାଜା ହୋଇ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲାଘୁ ଥିବାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ତାଙ୍କର ଭାଇ ନୟସ୍ତ ତତ୍ପରେ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ନୟସ୍ତଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ଭାଇ ଯଯାତି କୋଶଳ ଓ ଉତ୍କଳର ରାଜା ହୋଇ ଦେଶରୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିଦୂରୀତ କରିଥିଲେ । ଯଯାତିଙ୍କର ପୁତ୍ର ଉଦ୍ୟୋତ କେଶସ୍ତ୍ରୀ । ବାଲିଝର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୋମକୁଳ ତମ୍ବାପଟା ଗୁଡ଼ିକରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ରାଜାମାନଙ୍କର ନାମ ପୂର୍ବେ ‘ମହାଶିବ ଗୁପ୍ତ’ ବା ‘ମହାଭବ ଗୁପ୍ତ’ ଓ ‘ସୋମକୁଳତଳକ ସିଂହଲିଙ୍ଗାଧିପତି’ ବରୁଦ ଅଛି, ମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିରୁ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବେ ବା ପରେ ‘ମହାଶିବ ଗୁପ୍ତ’ ବା ‘ମହାଭବ ଗୁପ୍ତ’ ବରୁଦ ନାହିଁ । କେବଳ ଶେଷରେ ଉଦ୍ୟୋତକେଶସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବେ ‘ସୋମକୁଳ-ତଳକ ସିଂହଲିଙ୍ଗାଧିପତି’ ବରୁଦ ଅଛି । ବରୁଦ ଲିଖନର ଏହି ବ୍ୟତିକ୍ରମର କାରଣ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ହେଉ ନାହିଁ । ତେବେ ଏତିକି ମନେ ହେଉଛି ଯେ ତମ୍ବାପଟାଗୁଡ଼ିକ ସରକାରୀ ଦଲିଲ୍ ଥିବାରୁ ସେଥିରେ ରାଜାଙ୍କର ନିୟମ ସବୁ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିଟି ରାଜମାତା କୋଳ-ବଂଶୀଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ଥିବାରୁ ସେଥିରେ ପ୍ରଶସ୍ତିକାର ରାଜାଙ୍କର ନିୟମପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନଥିଲେ ।

ସୋମକୁଳୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶ ଚାଲିବା ପ୍ରଥମେ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଚାଲିବାକୁ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି । ୧୯୪୭ରେ ଡାକ୍ତର ଗାନେଶଚନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବାଲିଝରି ତମ୍ବାପଟାର ଶ୍ଵଶୁ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କରି ମିଶ୍ର ମହାଶୟଙ୍କ ବଂଶ ଚାଲିବା ଯାହାକୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି—ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଏକମତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ରଏଲ୍ ଏସିଆଟିକ ସୋସାଇଟି ପତ୍ରିକାରେ ୧୯୪୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାହା ବୁଝାତ ହୋଇନାହିଁ । ଯେଉଁ ପାଠକମାନେ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ, ସେମାନେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହିଷ୍ଟୋରିକାଲ କ୍ଵାଟାର୍ଲି ପତ୍ରିକା ୨୨ଶ ଭାଗ ଦେଖନ୍ତୁ । ଜନମେଜୟଙ୍କ ତମ୍ବାପଟାରେ ‘ଶିବଗୁପ୍ତ’ର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପିତା ଶିବଗୁପ୍ତ ୧ମ ଥିବାର ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲି । ମାତ୍ର ଡାକ୍ତର ସରକାର ତାଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଇ ଥିବାରୁ ‘ମହାଶିବଗୁପ୍ତ’ ବିରୁଦ୍ଧାନ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କ ଚାଲିବାରେ ଜଣେ କମ୍ ଅଛନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବୋଲଙ୍କ ତାମିଲ ଲିପିରୁ ମିଳିଥିବା ରାଜାଙ୍କ ନାମ ଇନ୍ଦ୍ରରଥ ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ଥିଲା ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପଠିତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରରଥଙ୍କର ନାମ ଅନ୍ୟ ଲିପିରୁ ମିଳି ନଥିବାରୁ ମୁଁ ସେହି ରାଜାଙ୍କୁ ଧର୍ମରଥ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି; ମାତ୍ର ଡାକ୍ତର ସରକାର ନଦ୍ଵିଷଙ୍କୁ ‘ଇନ୍ଦ୍ରରଥ’ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରିଅଛନ୍ତି । ନଦ୍ଵିଷଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଇନ୍ଦ୍ରରଥ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବଂଶାବଳୀର ଚାଲିବାରେ ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ସରକାର ମୋ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ରାଜାମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ ସୋମକୁଳୀ ରାଜାମାନଙ୍କର କୋଶଳ ଓ ଉତ୍କଳ ଭେଦରେ ଦୁଇଟି ଶାଖା ‘ମୁଁ’ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି । ମାତ୍ର ଡାକ୍ତର ସରକାର ତାହା କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ସରକାର ପରିବର୍ତ୍ତୀ ସୋମକୁଳୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ନାମ ଶେଷରେ ଯୋଗ କରି ଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ଏହି ଲିପିର ପରିବର୍ତ୍ତୀ ହେଉ ଥିବାରୁ ତତ୍ତ୍ୱେକ ବଂଶ ଚାଲିବାରେ ତାହା ହିଆଗଲ ନାହିଁ ।

ଶିବଗୁପ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର

୧ ଜନମେଜୟ—(ମହାଭବ ଗୁପ୍ତ ୧ମ)

କୋଶଳ ଶାଶା | (ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ: ୯୫୦) ଭକ୍ତଳ ଶାଶା

୨ ଯଯାତି (ମହାଶିବଗୁପ୍ତ ୨ୟ) (ଖ୍ରୀ: ୯୭୫)

ବିଶେଷବାର

୩ ସୁମରଥ (ମହାଭବ ଗୁପ୍ତ ୨ୟ) (ଖ୍ରୀ ୧୦୦୦)

୪ ଧର୍ମରଥ (ମହାଶିବଗୁପ୍ତ ୩ୟ) (ଖ୍ରୀ: ୧୦୨୦)

ଅଭୟମୁଖ୍ୟ

୫ ନୟସ (ମହାଭବ ଗୁପ୍ତ ୩ୟ (ଖ୍ରୀ: ୧୦୨୩-୨୪)
(ଇନ୍ଦ୍ରରଥ)

୬ ନନ୍ଦୀହର = ଯଯାତି ମହାଶିବଗୁପ୍ତ ୩ୟ
| (ଖ୍ରୀ: ୧୦୨୫-୫୦)

୭ ଭଦ୍ରଦ୍ୟାୟ କେଶରୀ (ମହାଭବଗୁପ୍ତ ୪ର୍ଥ)
(ଖ୍ରୀ: ୧୦୫୦-୬୦)

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିଟି ବୋଧହୁଏ ସୋମକୁଳୀ କେଶରୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳର ଶେଷ ଲିପି ବୋଲି ଧରା ଯାଇ ପାରେ । ଏହାପରେ ପ୍ରାୟ ପରାଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ରାଜବଂଶର ରାଜା ଓଡ଼ିଶାରେ ଚଳିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବଂଶର କୌଣସି ରାଜାଙ୍କୁ ପାଥାନ୍ୟର ଲିପି ମିଳି ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟାଳର ନନ୍ଦୀକୃତ ‘ସମଚରଣ’ରୁ କର୍ଣ୍ଣକେଶରୀଙ୍କ ନାମ ମିଳେ । ସେ ରାଜା ଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର କୌଣସି ଲିପି ମିଳି ନାହିଁ ।

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିର ୨ୟ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ ଉତ୍ତ-ଦେଶ ଜୟ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜନମେଜୟ ‘ସିକଳିଙ୍ଗାଧିପତି’ ଥିଲେ । ଜନମେଜୟଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ୩ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ସଦୃଶ ଏକ ତାମ୍ରଶାସନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କର ‘ସୋମକୁଳତଳକ’ ଓ ‘ସିକଳିଙ୍ଗାଧିପତି’ ଉପାଧିଥିବା ଜନମେଜୟଙ୍କର ରାଜତ୍ୱାବସ୍ଥାରେ ସିକଳିଙ୍ଗାଧିପତି ବରୁଦ ଥିବାରୁ ମନେ

ହେଉଛି ଯେ ସେ ଉତ୍ତଦେଶ ଜୟ କରିବା ପକ୍ଷେ ଯକ୍ଷେ ଏହି ଉପାୟରେ ଭୂସିତ ହୋଇ ଥିଲେ । ଏହି ‘ସୋମକୁଳତଳକ’ ଓ ‘ସିକଳଜାୟପତ ବରୁଦହସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିପିରେ ଉଦ୍ୟୋଗକେଶସଙ୍କର ନାମ ପ୍ରବେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ‘ସିକଳଜାୟପତ ବରୁଦହସ୍ୟ’ ନାମ୍ନୀ ଠିକ ଶ୍ରବଣେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଝାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହା ସହିତ ଉତ୍ତଦେଶ ବିଜୟର ଯେ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ସୋମକୁଳୀ କେଶସ ରାଜବଂଶର ପ୍ରବର୍ତ୍ତା ଭୌମ ରାଜାମାନଙ୍କର ଏହି ଉପାୟ ନଥିଲା, ମାତ୍ର ଏହି ଉପାୟରେ କେଶସ ବଂଶ ବ୍ୟତୀତ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ଓ ହେଡ଼ପୁ ବଂଶର ରାଜାମାନେ ଏହି ବିରୁଦ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାର କଥା ମଧ୍ୟ ସମସାମୟିକ ଲିପିରୁ ଜଣାଯାଉଛି । ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ‘ସିକଳକ’ ଓ ‘ସିକଳ’ ଇତିହାସ ଲେଖିବାର ବାସନା ରହିଲା ।

ପଂକ୍ତି ୧ । ଓଁ ବ୍ରହ୍ମୋପେନ୍ଦ୍ର ମହେଶ୍ୱରେନ୍ଦ୍ର ବଳି [ସ୍ୱରଜ୍ଜ କୃତା ସ୍ତୋତ୍ରରେ] [ଭ୍ରା] ମ୍ୟନ୍ତ୍ରଦର ପବଂତେନ ମଥୁତାତ୍ ସିବେଦଧେର୍ମଧତଃ । ବିମ୍ବୀତାମୃତକୌମୁଦାଭରଣିଳଂ ସୈଲେକ୍ୟ ମୁଦ୍ୟୋଦୟନ୍ ରଜେନ୍ଦ୍ର ସକଳଃ ସମ—

ପଂକ୍ତି ୨ ।ଗ୍ର ବସତ ମାର୍ତ୍ତଂ ଶ୍ରୀୟା ଜାତବାନ୍ । ୧।

ତଦବଂ [ଶେଫଳନି ଶୁଭ୍ର ଜାତ୍ରିରତୁଲୋ ବି] ଶ୍ରୀମୁଖ ବଲ୍ଲିସ୍ତ

ରାଜା ଶ୍ରୀ ଜନମେଜୟଃ ସ ରିପୁନ୍ଦା ଭୂତସ୍ତ୍ରୀଳଜାୟପଃ ।

ଦନ୍ତାଦନ୍ତୀକରକରଶ୍ରମମିଷାତ୍ ଭଗ୍ନେ ରିପୁଣାଂ ହୀପେ

ପଂକ୍ତି । ୩ । ଯ କୁନ୍ତାଗ୍ର ଦତ୍ତୋଷଦେଶ ନପତତ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ

[ପମାକୃଷ୍ଣବାନ୍] ୨ ।

[ତପ୍ୟାନ୍ତେ ସୁ] ଟାରିରଜରମଣୀ-ସୀମନ୍ତ ବିଭ୍ରାନ୍ତି ହୃତ୍

ବିଶ୍ୟାତୋ ନୟୁବିଷମାଭୁ ତମତଃ ମୟାଜ ରଜେଶ୍ୱରଃ ।

ବାଲ୍ୟାଦକ୍ଷତ ବୈଧ କର୍ମ

ପଂକ୍ତି । ୪ ।ଚରିତସ୍ତ୍ରୀଣୀ ମହାଧାମିନିକ ।

ରାଜାଶୌର୍ଯ୍ୟମୟୋ ମଜା [ତି ରତ୍ନବତ୍ ଯୋ]

ମେଦ୍ୱିମମଣ୍ଡନଃ । ୩।

ତମ୍ୟାନେ କଳିକାଳ ଜନ୍ମବିଟପୀ ଭୁପାଳ ରତ୍ନାମଣି-
ମୈତ୍ରୀଦାମୃତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟେୟ କମଳା ଗାନ୍ଧୀୟରମ୍ଭାକରଃ ।

ପଂକ୍ତି ।୩। ମାଜଲ୍ୟୋଦୟ ଶକ୍ତିମିତ୍ରି ବିଦୁରଃ
ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜାତି [ସଦା]

[ସ] ଜା ଶ୍ଯ [ମ]ରଥୋ ମହାରଥଗୁଣଃ
ଶୁଭେବଭୁବାରିହା ।୩।

ତସ୍ମାଦଜୟଃ ଭୁଜବଜ୍ର ବିନିର୍ଜିତାର
ରୁଜସ୍ବଳଃ ପରଶୁରାମ ଇବ ହିତାୟଃ ।
ପଂକ୍ତି ।୩। ମଧ୍ୟାହନାର୍ଚ୍ଚ ଇବ ଶ୍ରୀକୃତରଃ ପ୍ରତାପୋ
ରଜା ବଭୁ (ବଭୁ) ବି ଧର୍ମରଥୋ (ହ୍ରସ୍ବାରଃ) ।୩।

ତସ୍ମିନ୍ ଗତେ ଦିବମୟାସିଣି ରାଜମଲ୍ଲେ
ନାନାଭିଚ୍ଛେଦପଦ୍ମତେ ସବଳେଫି ରାଷ୍ଟ୍ରେ ।
ଦେଶାନ୍ତରସ୍ଥି ତବତ ପ୍ରବଳ

ପଂକ୍ତି ।୭।ପ୍ରସାରେ
କାଳଃ ହି ପ୍ତାନଗମନସ୍ତ ସଥା କଥସ୍ଥିତ୍ । ୭ ।
ତ ତୋଫି ଜନମେଜୟସ୍ୟ ତନୟେ
ଭୃତଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧିତୌ
ସବସାପି ବିଚିତ୍ରସାର ଜତି
ଯସ୍ମାଦଜନନୀନୁଜଃ ।

ଧନ୍ୟୋଽସାବଭୁମନ୍ୟୁରତ୍ୟତ ବଳୀ
ପଂକ୍ତି ।୮। ତସ୍ୟେପତେଜଃ ସୁତଃ
ଶ୍ରୀ ଚଣ୍ଡୀହର ଇତ୍ୟଭ୍ୟୁନରପ (ତିଃ)
ସବିରମାତୈଃ କୃତଃ ।୭।
ଭୃତ୍ୟାମାତ୍ୟ ସ୍ବହୃତ୍ ପ୍ରଜାଶ୍ରୀତ ଜନ
ଜାତୀଷ୍ଠ ବନ୍ଧନ ସଥା
ଯୋଗଂ ସମ୍ପାଦରପାଲ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଦୟଂ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତା କୃତ୍ୟ ଯଃ ।

ପଂକ୍ତି । ୯ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ନରେନ୍ଦ୍ର ଶେଖରମଣି
ପ୍ରୋଦୁଗ୍ଧକଂଶୁ [କ୍ଷତା
[ଲେକୋ]ଭାସିତାପାଦପଦ୍ମପୁରଣଃ
ସବାବନ [ବଦ]ତଃ । ୮ ।

ଶ୍ରୀମାନାଚରୁରବ୍ୟସୀମ ବସୁଧା
ଚକ୍ଷେକ ରକ୍ଷାମଣି

ମୁଁ ଶାନ୍ତେବ ପୃଥ୍ୱୀପମୋ-

ପଂକ୍ତି । ୧୦ । ... ଭରତବଦ୍ରାଜା ଜଗଜ୍ଜନ୍ମରଃ ।
ମୂର୍ତ୍ତିଚନ୍ଦ୍ରମ [ସୋଃ ମମେନ୍ନି]ଜ
କରେ ରୁଦ୍ରୀପୟନ୍ ସେଦସୀଂ
ପୂର୍ବାଦ୍ରେ ସବିତେବ ମୁନୁରୁଦନାଦୁ
ଦେବାତକଃ କେଶସ୍ତା । ୯ ।

ବାଳକୀଡ଼ାଭରେବ ପ୍ରତିଭଟମଣିଲଂ ଡାହଲଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ପଂକ୍ତି । ୧୧ । ... ଗୌଡ଼ୋ
ସୁଦେ ସନ୍ନତ ସୋଧ ଦ୍ୱିରଦବଳଦଟା
ସଙ୍ଗ [ରଂ ସୋ ବି]ଜିତ୍ୟ ।

ଉଦ୍ଧୃତାଶୋହଣୀ ପଦ୍ମଗୁରୁଗତି
ବିନମଦୁଷ୍ଟରାଜାନ୍ ପୃଥ୍ୱୀ
ସଞ୍ଜଃ କୁବନ୍ଧଶେଷାନବତଶିରସୋ
ଜଷ୍ଟରୁଦ୍ରୀ ମଜେଷୀର୍ । ୧୦ ।

ପଂକ୍ତି । ୧୨ । ତନ୍ମାତା ଦାନକୃତ୍ୱଲ୍ୟାସ ଦୁହିତା
କୋଳାବତୀ ନାମତୋ
[ସାସୋ] ଶୀତକବନ୍ଦପୃଷ୍ଠା ମହିଷୀ
ଦୁର୍ଗେବ ଲକ୍ଷ୍ମୀରବ ।
ଯସ୍ୟାଃ କାର୍ତ୍ତନମୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସୁ ଧୂଜତସ୍ତୋ
ବାଦ୍ୟାଭରୁଦ୍ଧଂ ଗତୋ

ହସ୍ତାଭଃ ଶଶିଲକ୍ଷ୍ମ ଲେପୁ ମିବ-

ପଂକ୍ତି । ୧୩ । ... ଶେଷୋସ୍ତାଦମୁଦ୍ଗଚ୍ଛତ । ୧୧ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରସ୍ୟ ପ୍ରଣା [ତମଳ ହୁ]ତଃ
 ପୂର୍ଣ୍ଣଚୋ ମୁକ୍ତିଦସ୍ୟ
 ପ୍ରାସାଦୋଽଭ୍ୟୁକ୍ତଶାନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନରଥରସ୍
 ବ୍ୟାହତ ସ୍ଥାଣୁ କଳ୍ପଃ ।
 ଏକାମ୍ରେ ସିଦ୍ଧିପଥେ ଚତୁରମଳକୁଳୀ ନାଟ୍ୟଶାଳା
 ପଂକ୍ତି । ୧୪ । ସମେତଃ
 କୋଳାବତ୍ୟା ତପ୍ତେଷଃ କ୍ଷିତିମୁକୁଟନୟଃ
 [କାରିତଃ] କାର୍ତ୍ତିରଜଃ । ୧୬ ।

ଲୋକାଲୋକ ମନ୍ଥାଧି ସପ୍ତଜଳଧି
 ଦ୍ଵୀପସ୍ଥଳୀ ପିଣ୍ଡିକା
 ମଧ୍ୟସ୍ଥାୟକ ମେରୁଲିଙ୍ଗମୁପର
 ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହେମାଳୟମ୍ ।
 ପଂକ୍ତି । ୧୫ । ଗଙ୍ଗାଭ୍ୟଃ ସ୍ଥପୟନ୍ନହନିଶମସୌ
 ଦେବ [ସ୍ତ୍ରୀଲୋକା ପତି]
 ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ଵର୍ଚ୍ଚିତ ପଂ ଶିବଂ ସ ଭଗବାନ୍
 ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରୋଽୟମ୍ ଭୃଃ । ୧୩ ।

ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵାଞ୍ଜନଜନକକଳଗୋ-
 ଉଷ୍ମଦଂଶୁକବର୍ତ୍ତି
 ପାପାଲୋକ ପ୍ରସରକୃତ-
 ପଂକ୍ତି । ୧୭ । ଦିକ୍ ଚନ୍ଦ୍ରବାଳପ୍ରସାଦଃ ।
 ପ୍ରାସାଦୋଽସ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଯୁବ[ିଣା ବ୍ରା]ତ
 ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରଦୀପୋ
 ମୁର୍ତ୍ତିବାଦ୍ରେଃ ସକଳ ଗଗନଂ
 ମଣ୍ଡପୁରୁଷକାନ୍ତି । ୧୪ ।
 ରତ୍ନାଳଂକୃତଭୂଷିତାଙ୍ଗ ସୁଷମା
 ଦେବୀସ୍ୟମାନା ଦିବୋ
 ଦୀତନ୍ତ୍ୟ—

ପଂକ୍ତି । ୧୭ । ... ସ୍ତୁତିତଃ ପ୍ରିୟ ଇବ କୁଚ-

ଶ୍ରୋଣୀଭର ବ୍ୟାକୁଳାଃ ।

ସୁନ୍ଦରୌଷ୍ଠି କମାନିଳାଂଭବ

ଦୁଶାମନ୍ତଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟା ନୃଣା-

ମୟୈ ରଞ୍ଜିତ କର୍ତ୍ତୃଜାନନପୁନା

ଦତ୍ତସ୍ତପ୍ତା ଦାରୁକାଃ । ୧୫ ।

ବେଦ ବ୍ୟାକରଣାର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର କବିତା

ପଂକ୍ତି । ୧୮ ।

... ତର୍ଜାଦି ବିଦ୍ୟାଧରେ

ବ୍ରହ୍ମେବାବିତଥ ପ୍ରମନ୍ତ ବି [ନୟୋ]

ଦ୍ବୁଦ୍ଧିର୍ବିଶୁଦ୍ଧାନୁପୁଃ ।

ତାରାଧୀଶ୍ୱର ବଂଶଜାବନଭୁଜାଂ

ଶୁଭ୍ରଂ ଯଶସ୍ତନ୍ମତୀ-

ମୁଟ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ କବିବରୋଦ୍ଦାର୍ଶୀଦିମାଂ

ବର୍ଣ୍ଣନାମ୍ । ୧୬ ।

ପଂକ୍ତି । ୧୯ । ସନଗବନସମୁଦ୍ର ।

ମେଦିନୀ ଯାବଦାସ୍ତେ

[ସିଦ୍ଧି]ବନ ନିଜ ନେତ୍ରେ

ପୁଷ୍ପବନ୍ତୌ ଚ ଯାବତ୍ ।

ଅତି ଜଗଦୁପରିସ୍ଥୋ

ଯାବଦୌତ୍ସନପାଦି

ଜନବଦଦୟୁଧେୟଂ

ତାବଦସ୍ତୁ ପଶସ୍ତିଃ । ୧୭ ।

ପଂକ୍ତି । ୨୦ । ପରମମାହେଶ୍ୱର ମହାରାଜାଧିରାଜ

ମୋମ'କୁଳତଳକ) ସି କଳିଙ୍ଗାଧିପତି ଶ୍ରୀମଦୁଦ୍ୟୋତ

କେସରିରାଜ ଦେବସ୍ୟ ବିଜୟରାଜ୍ୟେ ସନ୍ନତ୍ ୧୮

ପାଲଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ୩ ସ୍ୱସ୍ୟାର

ରା(ମ୍ବେଶ ଉଚ୍ଚୀର୍ଷମ୍)

ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଓଡ଼ିଆ ତାମିଲ ଶିଳାଲିପି

ଭୁବନେଶ୍ୱରର କେଦାରଗୌରୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ସ୍ଥାନ ପଡ଼ିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମୟରେ କଳିକତା ନବାମୀ ଗଣପତି ସରକାର ତାହା ପଢ଼ା ନେଇଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ଘର କରବା ମସୟରେ ଶକ୍ତି ଏ ଗଣେଶ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଲିପିସୂକ୍ତ ସଥର ପାଇଥିଲେ, ତାହାକୁ ୧୯୧୭ରେ କଳିକତାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରୁଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ୧୯୨୪ର ଏପ୍ରିଆଟିକ ଯୋଯାଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହି ଶିଳାଲିପିର ପାଠ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଫଟୋ ମନ୍ତ୍ର ଛପାଇଥିଲେ । ଗଣପତି ସରକାରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏହି ଦ୍ୱିଭାଷୀ ଶିଳାଲିପିଟି କଳିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଶୁତୋଷ ମିତ୍ରଜିଅମକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଅଛି । ଏହି ଲିପିର ପାଠ ପ୍ରଫେସର ଡାକ୍ତର ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ମହାଶୟ 'ପ୍ରାଚୀନ ଗଦ୍ୟ, ପଦ୍ୟାଦର୍ଶ' ପୁସ୍ତକରେ ୧୯୩୨ରେ ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଏହି ଶିଳାଲିପିର ଛୁପା ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲି । ଏହାର ଛୁପା ପାଇବା ପାଇଁ ଆଶୁତୋଷ ମିତ୍ରଜିଅମର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ-ଦେବପ୍ରସାଦ ଘୋଷଙ୍କଠାରେ ଋଣୀ । ଏହି ଶିଳାଲିପିରେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିର ୩୪ଟି ଧାଡ଼ି ଅଛି । ତାମିଲ ଲିପିର ପାଠ କରିପାରି ନଥିବାରୁ ତାହା ଏଠାରେ ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଶୁଣିଲି ଯେ ଡାକ୍ତର ଘନେଶଚନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଏପି ଗ୍ରାମ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମିକା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାରେ ଏହି ଶିଳାଲିପିର ଉଭୟ ଲିପିର ପାଠ ଦେଇ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ।

ଲିପିର ପାଠ ତଳେ ଦିଆଗଲା । ପାଠର ଶୁଦ୍ଧି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କରେ ଦିଆ ପାଇଛି ।

- ୧ । ଓ (ବିହାର) ସ୍ୱପ୍ନ ଗୁରୁ ଶର ନରନାର ଶୀତ ଦେବ
 ୨ । ଶ ପ୍ରବ୍ୟମାନେ ଶାସେ ଗଜେ ମ -
 ୩ । ମୃତ୍ ୨୨ ଶ୍ରୀ କାଳକ କା ଶ୍ଚୁ ୨ ରସାବା
 ୪ । ରେ ଶ୍ରୀ କାର୍ତ୍ତୀବାସଃଶେଷଂ ସୀଧେ
 ୫ । ସର ମଠର ବଡ଼ ନରସୀତ ଦେବ—
 ୬ । କର ଆଶକାମାର୍ଥ ପୁବ୍ଧକେ ॥
 ୭ । ବାଦମର ବାରବାଟୀ ଭୂମୀ ଏଜାଦ୍
 ୮ । ଶ ରୁଦ୍ର ଶ୍ୱଷା ଦେବା ଭୂମୀ ସମଂ
 ୯ । ଧେ ତପସଜ ମାହା ମୁନୀ ଦୁ ଗ୍ନା
 ୧୦ । ଭଟ ଆଶୁପ କେ ର ବଧା କଲ । ଏ
 ୧୧ । ମାଡ଼ ଶତ ଦେଉ ୧୫୦ ଉସେୟ
 ୧୨ । ର ନାଏକଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଦେଲେ ।
 ୧୩ । ଏ ମାଡ଼ ଦସ ଧାନ୍ୟ ପୈଟୀ ସିଂ—
 ୧୪ । ସେବ ତପସଜ ମାହାମୁନୀ ଏ ଦୁ
 ୧୫ । ଲ ଧାନ୍ୟ ସୁନା ଦୁଗା ରୁଟେ ଉସେ ସ—
 ୧୬ । ର ନାଏକଙ୍କେ ଦେଲେ ଅଙ୍କ କଲ ଏ କଉଡ଼ି ଏ
 ୧୭ । ଧାନ ସୁନା ମୁଳକଳନ୍ତର କରନ୍ତେ ମଡ଼
 ୧୮ । ଶତେକ ଅସୀ ୧୮୦ ତପସଜ ମୁନୀ ସୀ—
 ୧୯ । ବ ପ୍ରାପ୍ତେ ତପସବିଶା ସ୍ଥାନାପଣ ହୋ —
 ୨୦ । ଲଲ । ଏ ତପସବିଶାଙ୍କର ଦୁଗାଭଟଆ
 ୨୧ । ରୁଦ୍ରଙ୍କର ରାସୀ । ଦୁଗାଭଟ ଆଶୁପେ
 ୨୨ । ସୁଶୀ ଏକ ରାସୀ ବୋଲ ମେସପସ ହୋ
 ୨୩ । ଲଲ । ଏ ବାଦମର ଭୂମୀ ବାରବାଟୀ ସଂ —
 ୨୪ । ଲ ଶ୍ରେୟ ଅସୀ ଆପତବେ ଲଲ କେ
 ୨୫ । ତପସବିଶା କା ହା ଥରଲ ଦୁଗା ଭଟ
 ୨୬ । ଟ ଆଶୁପେସାଶୀ ଧୀଲ । ଶ୍ରୀ ଶର
 ୨୭ । ନରସୀତ ଦେବଙ୍କର ଆଡ଼ଶ କା —
 ୨୮ । ମାର୍ଥେ ଏକାଦଶ ଋତୁ ଶ୍ୱଷା କରଲ

- ୨୯ । ବା ଏ ଭିକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଶ ପାଣ୍ଡି ଦେଶ କା
 ୩୦ । ଶ୍ରୀ ବେଦ ଏ ଜ୍ଞାନ ଦେବେ ଜମିଲ ଦ୍ରୋ
 ୩୧ । ଇ ମହାମହେ ଦାଷା କର ଆରୁବନ
 ୩୨ । ହୋଇଲ । ତପସ୍ୱୀକୀ ଭିକ୍ଷା କେତେ କେତେ
 ୩୩ । କାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଏତେକ କାଳ X କ ବସ
 ୩୪ । ବ୍ରତୀବାକ ୧୧

ଲିପିର ସମୟ:—ଲିପିରେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରବର୍ଧମାନ ବିଜୟ ରାଜ୍ୟର ୨୨ ସଂବତ୍ କୃଷ୍ଣ ପଦ୍ମମୀ ରବିବାରର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଗଜବଂଶରେ ଚଳଣ ନରସିଂହ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ—ଏଣୁ ଏହି ଲିପି କେଉଁ ରାଜାନରସିଂହଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଉତ୍କଳୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ତାହା ଠିକ୍ କରିବା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ଗୁରୁଜଣପାଳ ନରସିଂହ କାମାକ୍ଷ୍ୟ ରାଜନୂପତି ୨୨ ଅଙ୍କରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଙ୍କ ଗଣନାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଅଙ୍କରେ ଥିବା ସଂଖ୍ୟା ଓ ୧୦ ବ୍ୟତୀତ ଶୂନ୍ୟସୂକ୍ତ ସଂଖ୍ୟା ଗଣିତ ହୁଏନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ୧, ୨, ୧୨, ୨୦, ୨୨, ୩୦, ୩୨, ଇତ୍ୟାଦି ସଂଖ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜତ୍ୱ ଅଙ୍କରୁ ବାହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍କ ସୁନିଆ ଦିନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ସୁନିଆ ପରେ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ, ସେହିଦିନ ତାଙ୍କର ଅଙ୍କ ସରିଯାଏ ଓ ନୂତନ ରାଜାଙ୍କର ୨ୟ ଅଙ୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସୁନିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲେ । ଏଣୁ ଏ ମୃତ ରାଜାଙ୍କର ଅଙ୍କ ଓ ନୂତନ ରାଜାଙ୍କ ଅଙ୍କ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଚାଲେ । ଏହି ହିସାବରେ ୨୨ ଅଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳ ନେଉଛି ୧, ୨, ୧୨ ଓ ୨୦ ସଂଖ୍ୟା ଗୁଣିତ ବର୍ଷ ବା ୧୮ ବର୍ଷ । ଏହି ଗଣନା ଅନୁସାରେ—

- (୧) ନରସିଂହ ୧ମଙ୍କ ୨୨ ଅଙ୍କ ଖ୍ରୀ ୧୨୫୭—୫୭
 (୨) ନରସିଂହ ୨ୟଙ୍କ ,, ଖ୍ରୀ ୧୨୯୭—୯୭
 (୩) ନରସିଂହ ୩ୟଙ୍କ ,, ଖ୍ରୀ ୧୩୪୫ — ୪୭ ଓ
 (୪) ନରସିଂହ ୪ର୍ଥଙ୍କ ,, ଖ୍ରୀ ୧୩୯୫ — ୯୭ନେପତ୍ତେ

୨୨ ଅଙ୍କର କାର୍ତ୍ତିକ କୃଷ୍ଣ ପଦ୍ମମୀ ରବିବାର ନରସିଂହ ୧ମଙ୍କ ନରସିଂହ ୨ୟଙ୍କ ୨୨ ଅଙ୍କରେ Indian Ephimerish ପୁସ୍ତକର

ଗଣନା ଅନୁସାରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହିଦିନ ନରସିଂହ ଶ୍ୱପ୍ତକ ୨୨ ଅଙ୍କରେ ଅନୁଷ୍ଠାବର ତା ୮ ୧୩୪୭ (୩ ନରସିଂହ ୪ର୍ଥ ୨୨ ଅଙ୍କରେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୯ ୧୩୯୭ରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ଏଣୁ ଶିଳାଲିପିର ସମୟ ଏହି ଦୁଇଟି ଦିନରୁ ଗୋଟିଏ ହୋଇପାରେ । ନରସିଂହ ଶ୍ୱପ୍ତକ ସମୟରେ ମିଳୁଥିବା ଲିପିରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନରସିଂହ ୪ର୍ଥଙ୍କର ୧୩୯୫ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ପୁରୀର ଶଙ୍କରାନନ୍ଦ ମଠରେ ଥିବା ତମ୍ବାପଟାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ମୋର ମନେହୁଏ ଯେ ଏହି ଶିଳାଲିପିର ସମୟ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୨୯ରଖ ୧୩୯୭ ।

ଲିପିର ଭାଷା:—ଲିପିରୁ ଭାଷାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆକାର ଧାରଣ କଲଣି ।

ଲିପିର ବନାନ ସମସ୍ୟା—ଏହି ଲିପିରେ ପ୍ରକୃତ ଭାଷାର ବନାନ ସମର୍ପନ ଦେଖାଯାଏ । ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ଶବ୍ଦ ଅନୁସାରେ ବନାନ ଲିଖିତ ହୋଇଛି । ଫସ୍ତୁକ ‘ସିଂହ’ ଓଡ଼ିଆରେ ‘ସିଂହ’ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଏହି ଲିପିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ।

(୨) ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଣ୍ଣର ‘ରେଫ’ ଫଳ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଣ୍ଣରେ ‘ର’କାର ହୋଇଅଛି—ପ୍ରତ୍ୟୟମାନେ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ‘ରେଫ’ ଫଳ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇନାହିଁ—ଯଥା କାତୀକ’

‘୩) ହ୍ରସ୍ୱ ‘ଇ’ ଠାରେ ଘର୍ଷ‘କ୍ଷ’ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ହୋଇଛି ।

(୪) ସେହିପରି ହ୍ରସ୍ୱ ‘ଉ’ ଠାରେ ଘର୍ଷ ‘ଉ’ର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ ।

(୫) ଘର୍ଷ ‘ଅ’ ଠାରେ ହ୍ରସ୍ୱ ‘ଆ’ର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯଥା ମହାରଜା—ମାହାରଜା ।

(୬) ବର୍ଣ୍ଣ ‘ଜ’ ସ୍ଥଳରେ ଅନ୍ତସ୍ଥ ‘ଘ’ର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ ଯଥା : ସାଘେ ।

(୭) ‘ଶ’ ଓ ‘ସ’ ର ବ୍ୟବହାରରେ କୌଣସି ନିୟମ ପ୍ରତି-ପାଳିତ ହେଲାପରି ମନେ ହୁଏନାହିଁ ।

(୮) ୧୮° ‘ଶବେକ ଅଗ୍ନି’ ରୂପେ ଓ ‘ଅସୀଆ ସବେକେ’ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ପଣକିଆରେ ‘ଅଶିଆ ଶବେକ’ର ବ୍ୟବହାର ଥିଲା ।

(୯) ‘ଉତ୍ତର’ ସ୍ଥଳରେ ‘ଉଷ’ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

(୧୦) ଆଜି କାଲି ‘ପୌଟୀ’ର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ । ମାତ୍ର ଲିପିରେ ‘ପୌଟୀ’ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ।

(୧୧) ‘ଆପୁଷ’ ଏହି ଲିପିରେ ‘ଆଶ’ ବା ‘ଆଇଶ’ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ଅଛି ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା :—

(କ) ଏହି ଲିପିରେ ‘ତପରଜ’ ଓ ‘ତପରବର୍ତ୍ତୀ’ ବିଶେଷଣରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ମହନ୍ତ ‘ମହାରାଜ’ ବ୍ୟବହାର କରୁ । ଧର୍ମାତ୍ମା, ମାନଙ୍କୁ ରାଜକୀୟ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିବାର କାରଣ ସତ୍ତ୍ୱରେ ଅନୁମିତ ହେଉ ନାହିଁ ।

(ଖ) ଏଥିରେ ‘ସ୍ଥାନାପତ୍ତି’ର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ମୂଳ ଠିକ କରି ପାରିନାହିଁ ।

(ଗ) ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ଶ୍ଳୋକ :— ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଯଥା ୧ । ଅଜ, ୨ । ଏକପଦ, ୩ । ଅହବ୍ୟୁଧ, ୪ । ପିନାକୀ, ୫ । ଅପରାଜିତ, ୬ । ସ୍ୟମ୍ବକ; ୭ । ମହେଶ୍ୱର, ୮ । ବୃଷାକପି, ୯ । ଶମ୍ଭୁ, ୧୦ । ହର, ୧୧ । ଇଶ୍ୱର । ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ଶ୍ଳୋକରୁ ଅର୍ଥ ବୋଧ ହୁଏ ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ସେବା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ଳୋକ । ଏହି ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ପୂଜା ଓ ସେବା ବିଧାନ ବୁଝିବା ପାଇଁ ତେଷ୍ଟା କରି ସଫଳ କାମ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ମନେ ହୁଏ ଯେ ଏହି ଭାଷା ଶୈବ ଧର୍ମାତ୍ମୀ ମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁଠାରେ ଭୂମିଦାନ କିମ୍ବା ଯାଇଥିଲା, ତାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଶ, ପାଣ୍ଡ୍ୟ ଦେଶ ଓ କାଷ୍ଠ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ।

ଏଥିପାଇଁ ଏହା ଲିପିରେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପି ସହିତ ତାମିଲ ଲିପି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର ଛିତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକରେ ଲଙ୍କୁଳୀଶ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ପାଣ୍ଡବତ ଓ ଶୈବଧର୍ମ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେ ଶୈବଧର୍ମର ସମୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦିର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଲିପିରେ ମିଳୁଥିବା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦିର ଶୈବଧର୍ମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରି ମନେ ହୁଏ । ଏହି ଶିବୋପାସନାର ମତ ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇନାହିଁ ।

ଏହି ଲିପି ଉପରେ କେହି ଅଧିକ କିଛି ଆଲୋଚନା କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ କଥା ଜାଣି ପାରୁଛୁ ଓ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ଲିପି ଉପରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲିଖିତ ହୋଇଛି ।
